

Srpska srednjovekovna umetnost

Umetnost u prvoj polovini XIII veka

Doba:

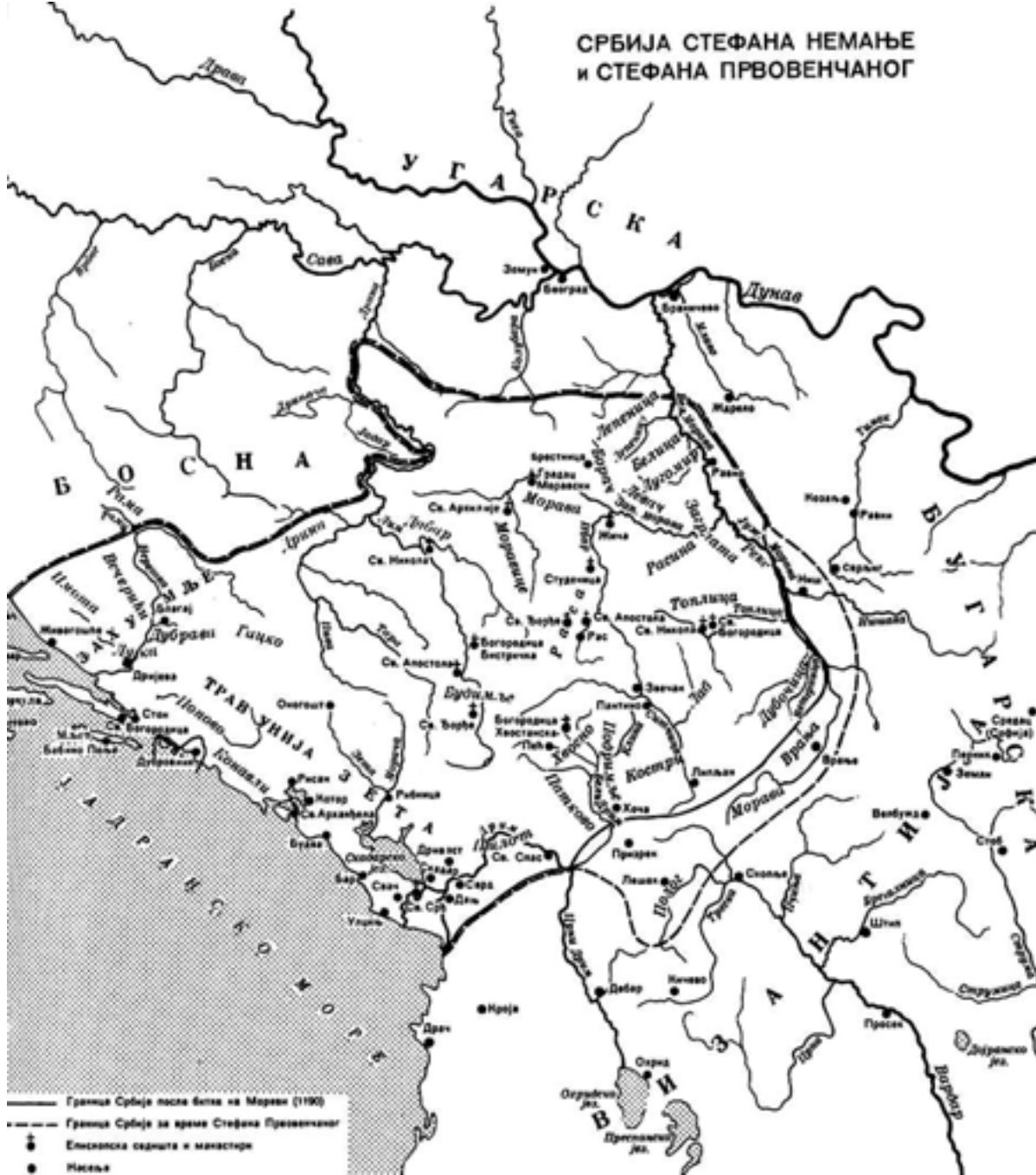
drugi deo vladavine Stefana Nemanjića velikog župana (1199-1217) i kralja (1217-1228)

vladavina kralja Radoslava (1228-1234)

vladavina kralja Vladislava (1234-1243)

Početak vladavine kralja Uroša I (1243-1276)

Država u doba Stefana Nemanje i Stefana Nemanjića

Žiča, Vaznesenje (Sv. Spas)

Ktitor veliki župan Stefan Nemanjić, verovatno zajedno sa bratom arhimandritom Savom

Vreme podizanja crkve nije pouzdano utvrđeno, verovatno je zidanje započeto nakon završetka radova na Studenici

Crkva kao celina nastala građenjem u dva maha u kratkom vremenskom razmaku i sa dve različite namene

Prvobitno je crkva trebalo da bude samo manastirska, a docnije je postala katedrala prvog srpskog arhiepiskopa

Državne i crkvene okolnosti

Veliki župan Stefan Nemanjić 1217. od legata pape Honorija III primio kraljevsku krunu (koju je dugo tražio od njegovog prethodnika Inoćentija), zbog čega se obično naziva kralj Stefan Prvovenčani

Smatralo se da kraljevina treba da ima arhiepiskopiju, a njen ustanovljenje zatraženo je kod carigradskih naslednika u Nikeji, cara Teodora Laskarisa i patrijarha Manojla Sarantena

Misiju je obavio kraljev brat arhimadrit Sava 1219. (prema novim istraživanjima 1218)

Sava je otišao u Nikeju, gde je primio zvanje arhiepiskopa i za srpsku crkvu dobio pravo da bude autokefalna

Žiča, Vaznesenje, arhitektura

Crkva je prvobitno bila jednobrodna, sa kupolom na kockastom postolju, sa polukružnom apsidom i pripratom, kao i prethodne raške crkve, ali umesto vestibila dobila je pevnice, a uz pripratu paraklise (kapele) posvećene sv. Stefanu i sv. Savi Osvećenom (Jerusalimskom)

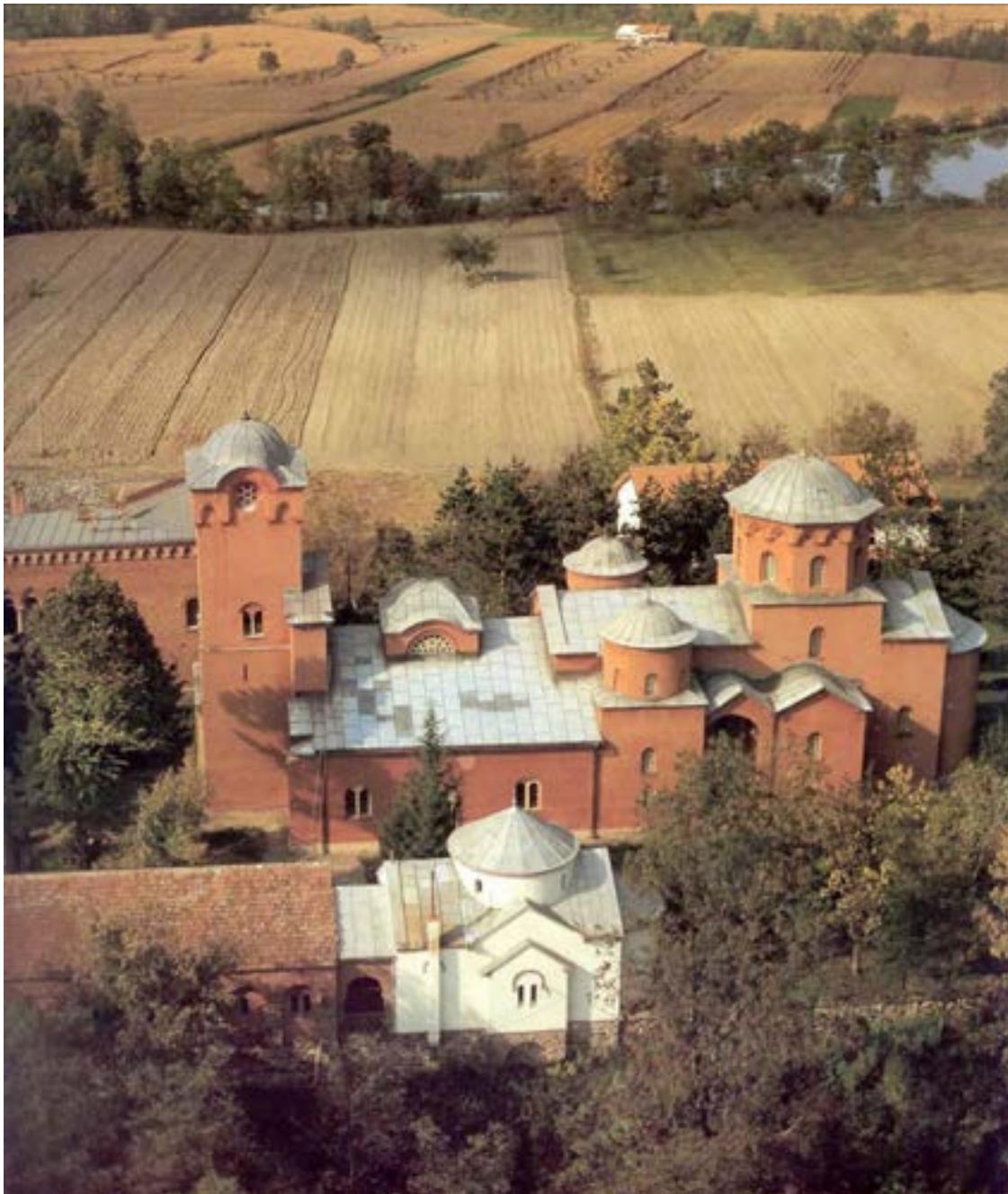
Dogradnje su sprovedene nakon što se arhiepiskop Sava vratio iz Nikeje, kada je Žiča određena za njegovo sedište, a i za krunidbenu crkvu
Dozidani su proskomidija i đakonikon i spoljna priprata sa katihumenom i paraklisom na spratu i zvonikom

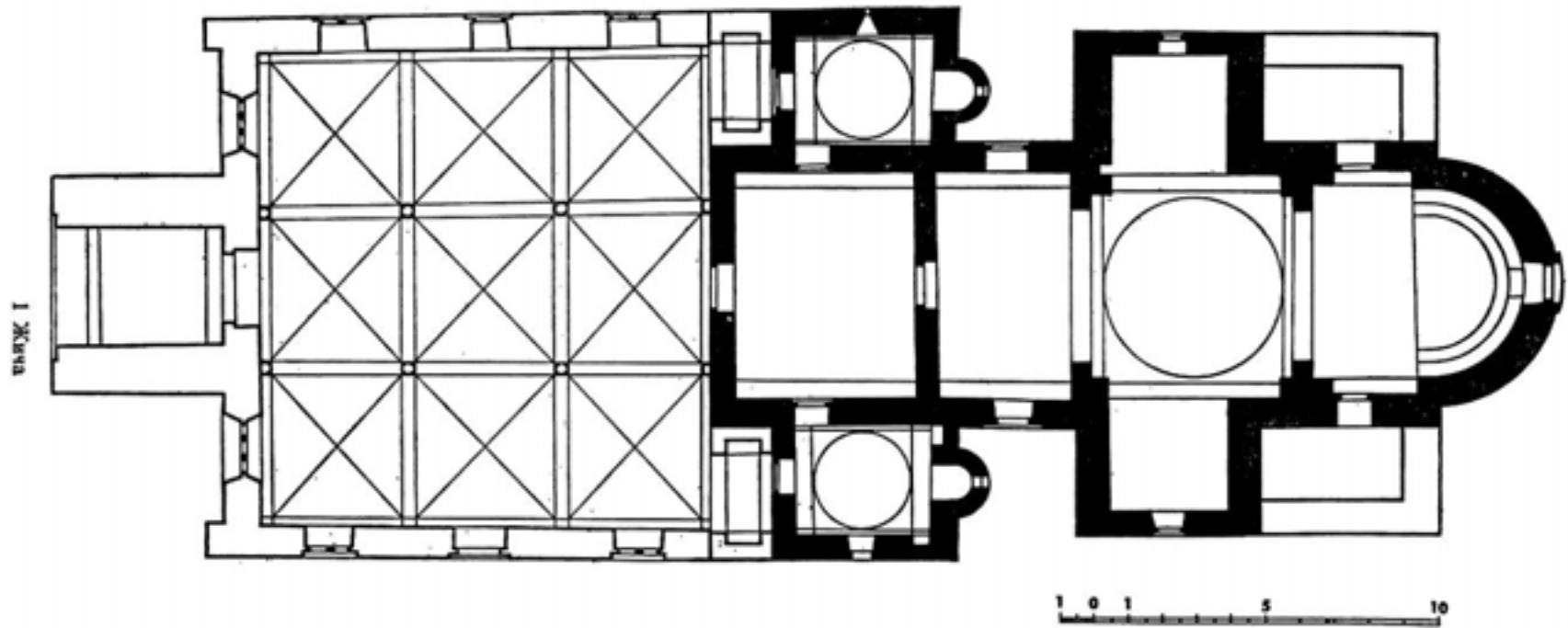
Stariji deo građen je kamenom i opekom
Mlađi delovi zidani su kamenom

Završne radove (crkveni mobilijar i pod) obavili su mramornici iz Carigrada

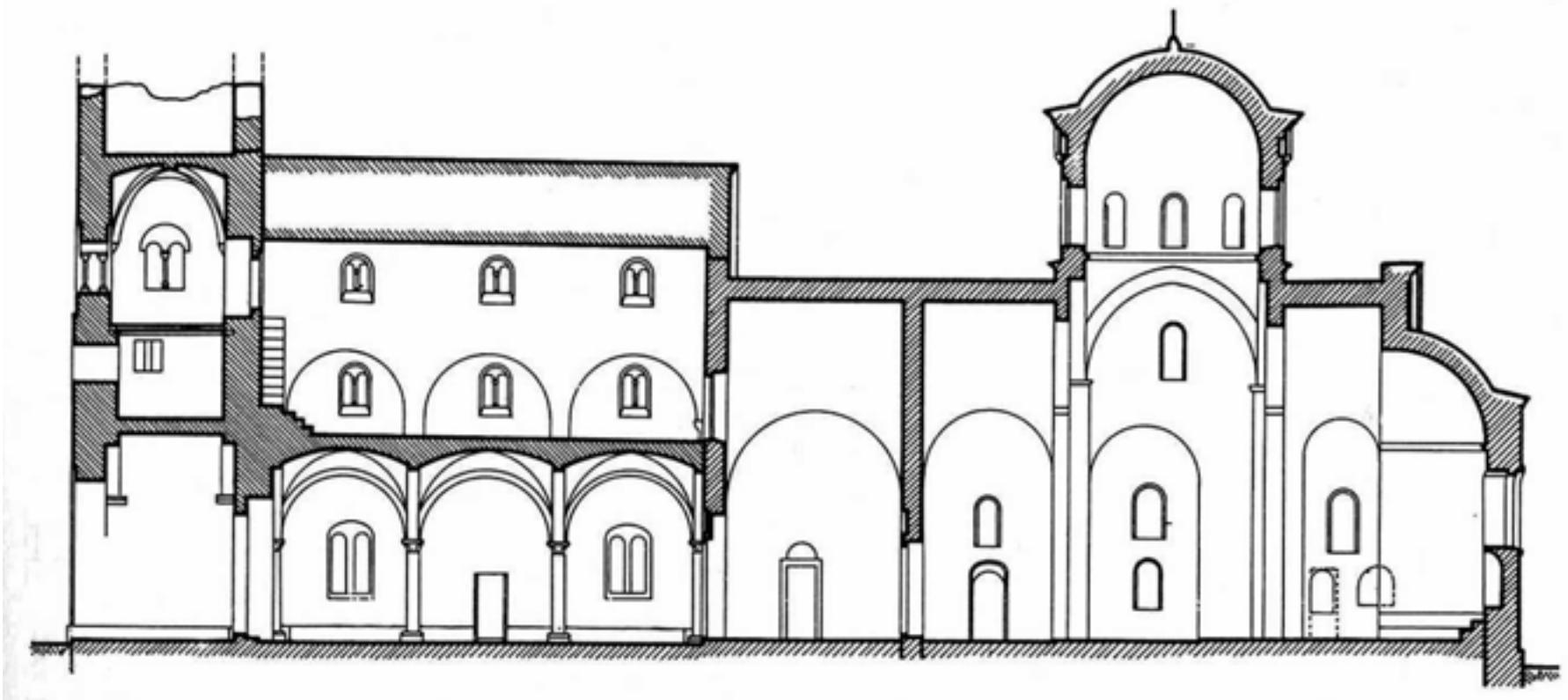
Crkva je, poput svetogorskikh, spolja omalterisana i obojena u crveno

Žiča,
manastirski
kompleks

Žiča, crkva Vaznesenja, osnova
(stariji delovi obeleženi crnom, novi belom)
paraklisi- severni Sv. Save Jerusalimskog, južni Sv. Stefana

Žiča, crkva Vaznesenja, presek

Žiča, crkva Vaznesenja, pogled sa jugozapada

Žiča,
Crkva
Vaznesenja,
pogled sa
istoka

Žiča, Vaznesenje, slikarstvo

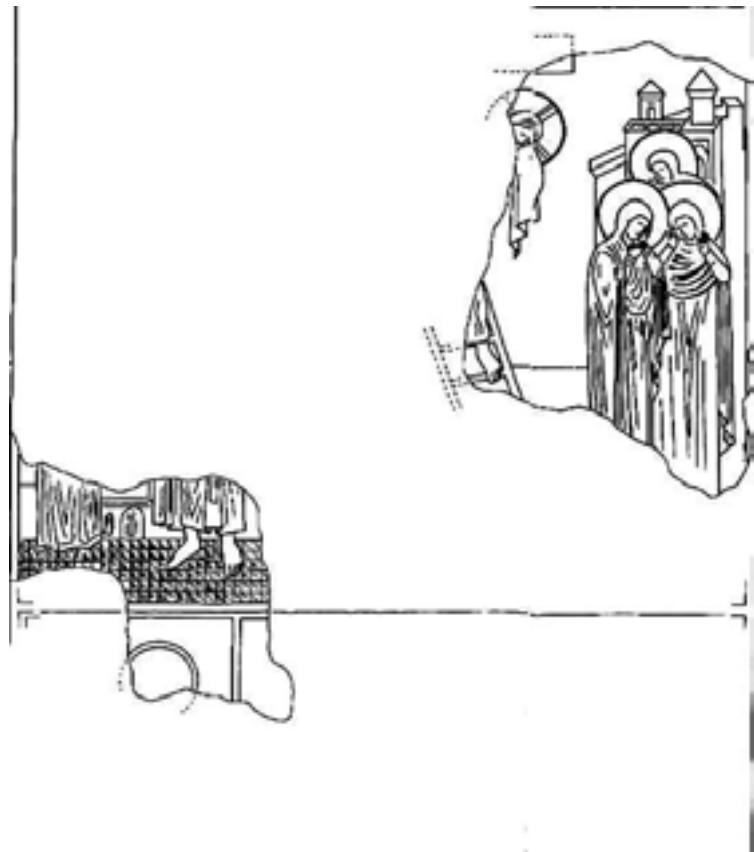
Crkva je oslikana tokom dvadesetih godina XIII veka
Ukrasili su je verovatno carigradski zografi, a o živopisanju brinuo je arhiepiskop Sava I

Žiča je stradala više puta tokom XIII veka (već se 1241-1242. i u Srbiji osetila velika najezda Tatara) i obnavljena je krajem XIII i početkom XIV veka

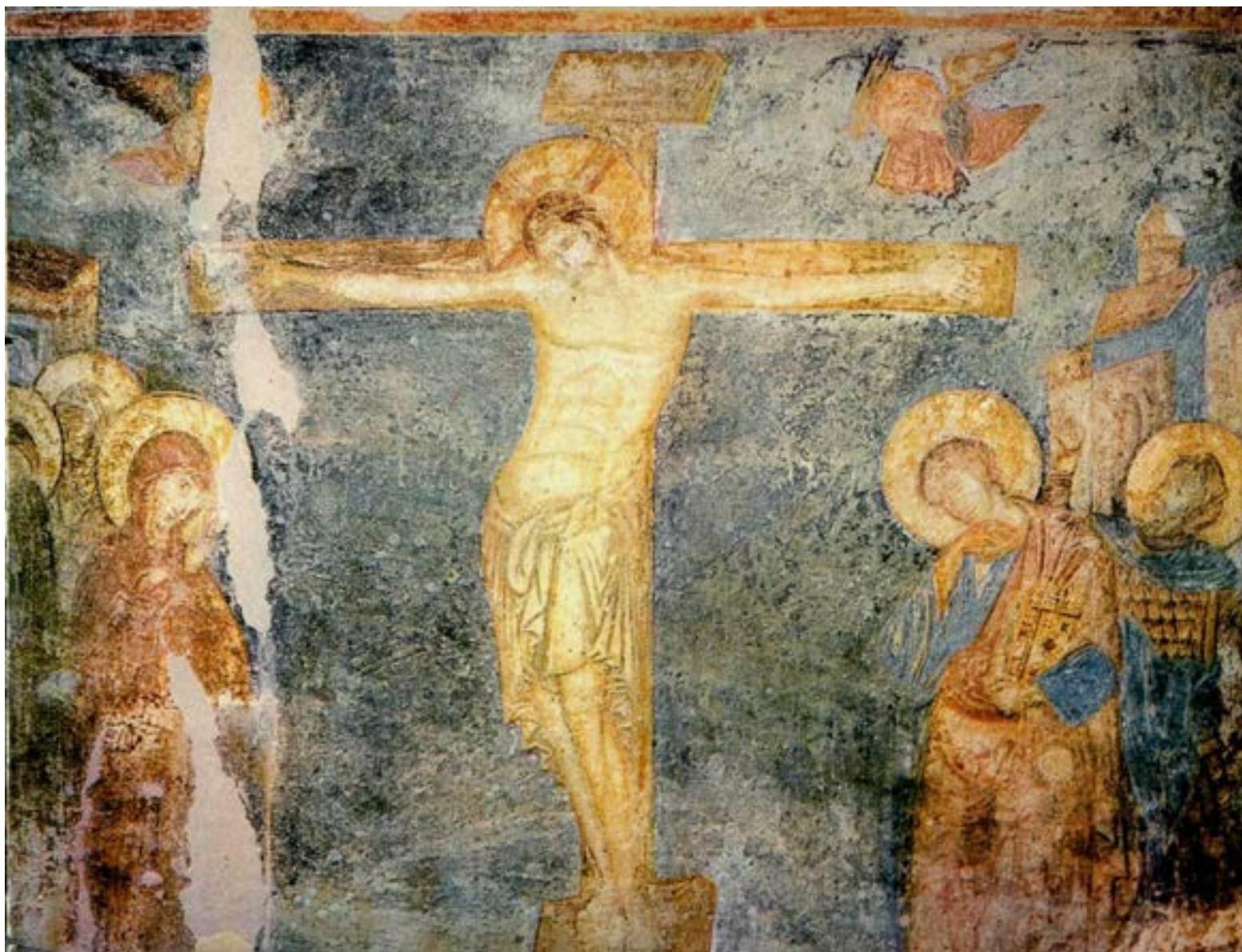
Od prvočitnog slikarstva očuvali su se malobrojni fragmenti, većinom u pevnicama i u paraklisu na spratu spoljne priprate

U najboljem stanju su predstave Raspeća i Skidanja s krsta na istočnom zidu pevnica

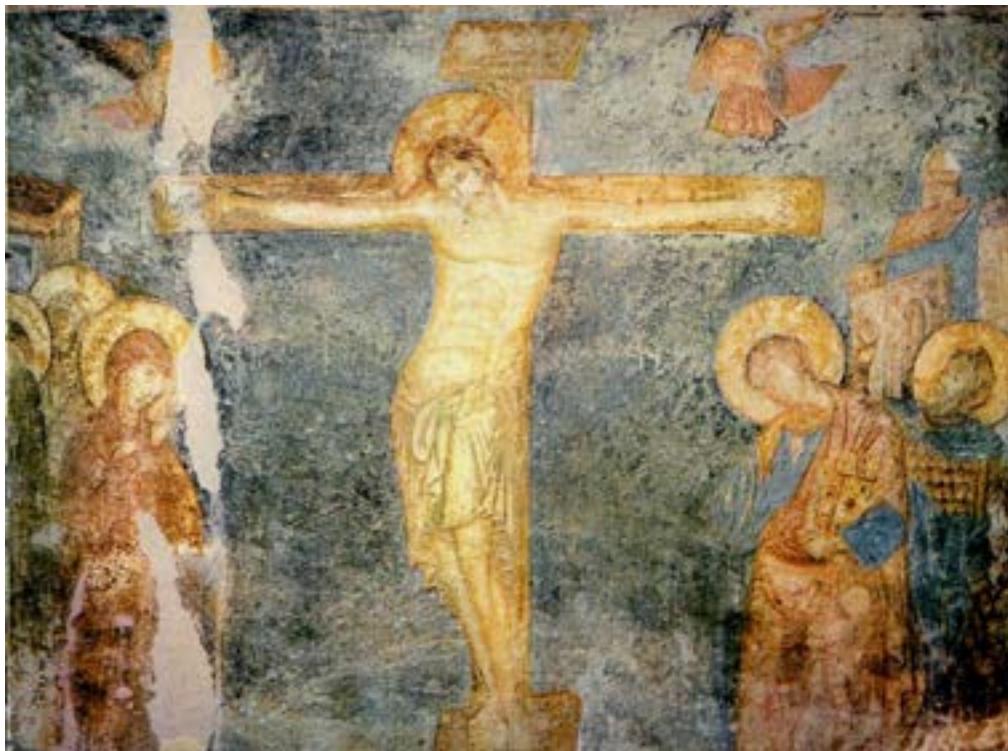
Sudeći prema ovim oštećenim tragovima, može se uočiti da su slikari dostigli zrelost studeničkih zografa i dubljim senkama i belim akcentima svetla dostigli snažniju plastičnost figura

Žiča, crkva Vaznesenja, slikarstvo,
severna i južna pevnica

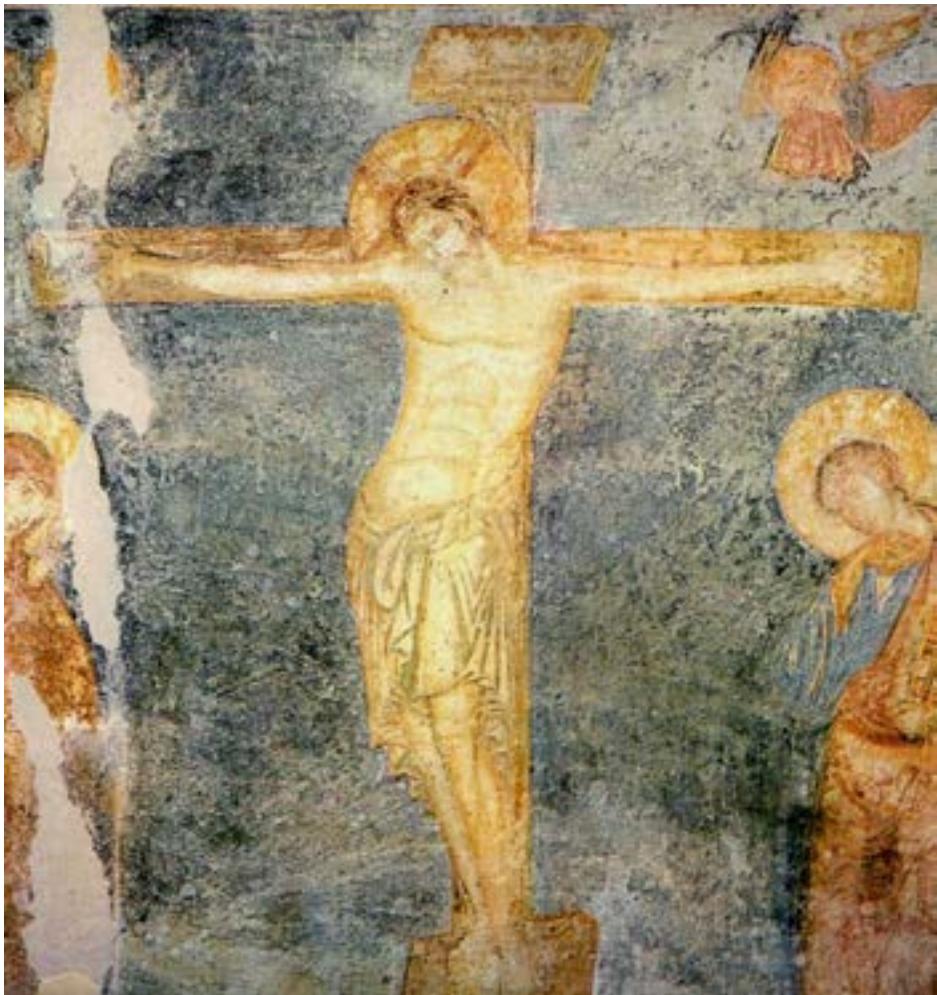
Žiča, crkva Vaznesenja, slikarstvo, južna pevnica .

Raspeće

Studenica, Bogorodičina crkva, 1208/9.

Žiča, crkva Vaznesenja, dvadesete godine XIII veka

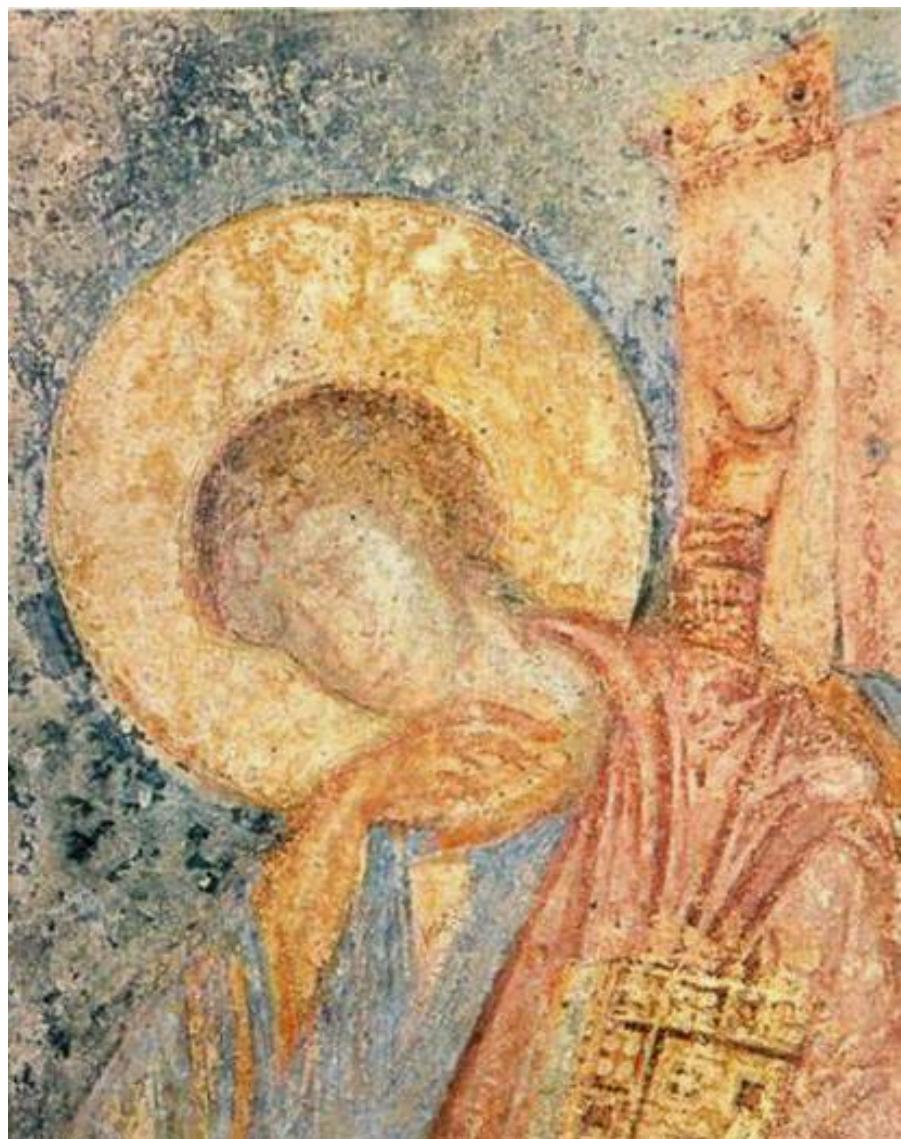
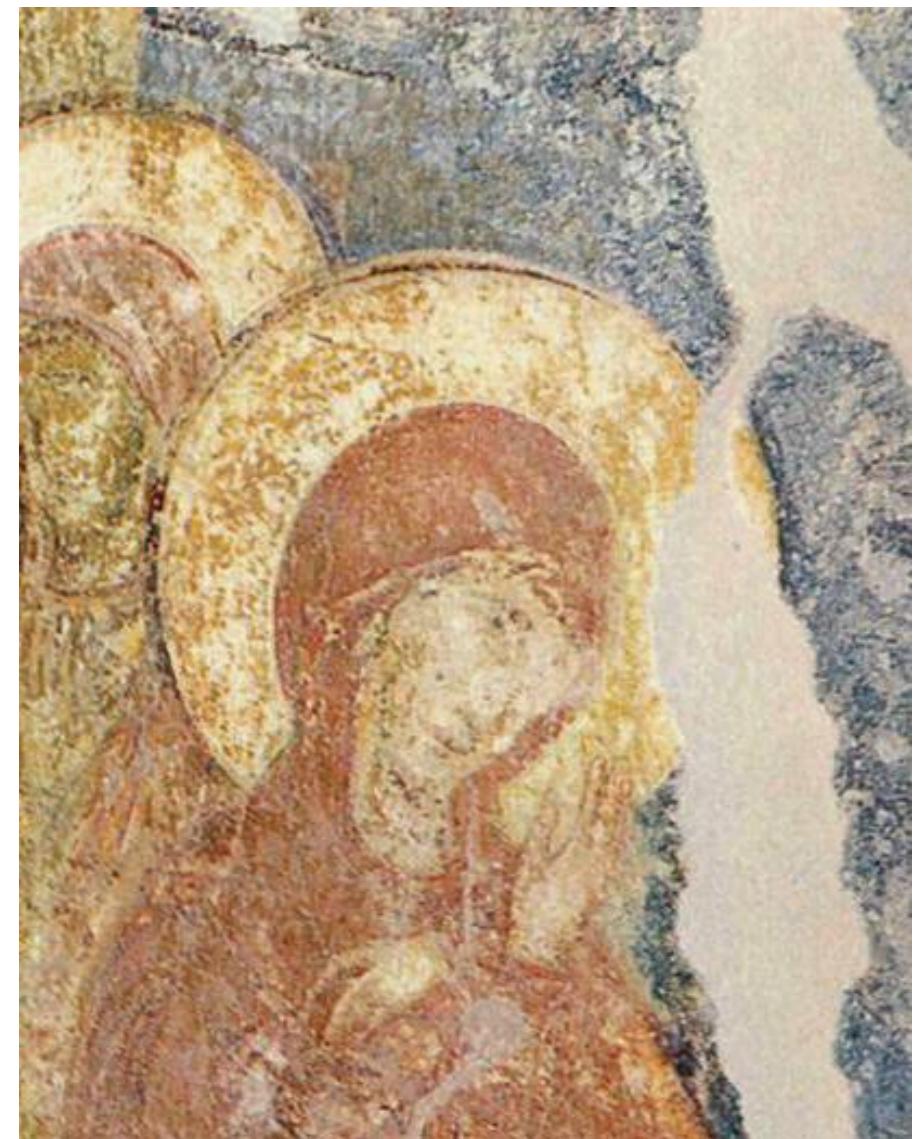
Raspeti Hristos

Studenica, Bogorodičina crkva, 1208/9.

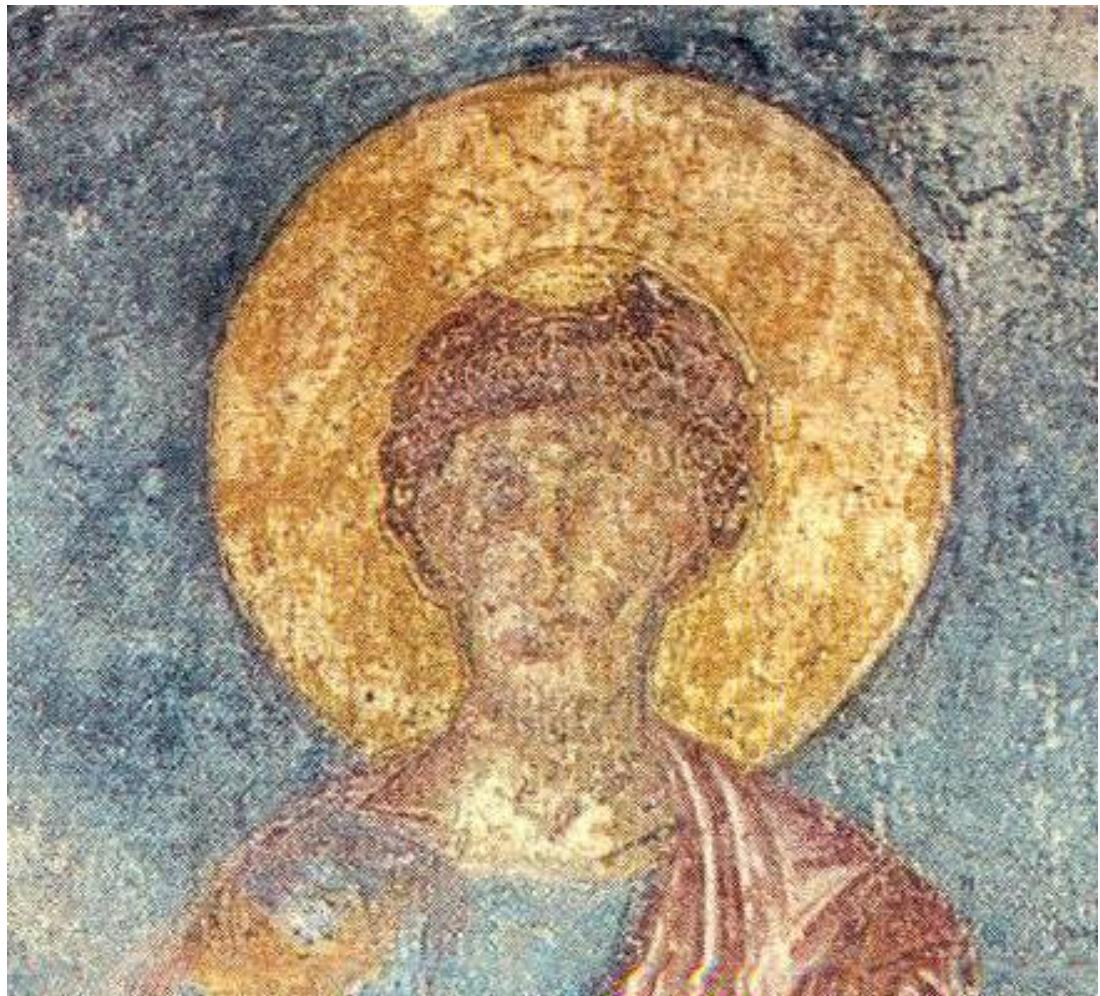
Žiča, crkva Vaznesenja, dvadesete godine XIII veka

Žiča, crkva Vaznesenja, slikarstvo, južna pevnica, detalji

Žiča, crkva Vaznesenja, slikarstvo, južna pevnica, detalji

Žiča, crkva Vaznesenja,
slikarstvo,
donja zona, sv. Stefan

Mileševa, Vaznesenje, arhitektura

Manastirska crkva, grobna zadužbina princa Vladislava, drugog sina kralja Stefana Prvovenčanog

Pretpostavlja se da je podignuta oko 1225.

Planom i prostornom zamisli oslanja se na Žiču, ali nema oltarski travej, kockasto postolje kupole znatno je uže, a širina crkve je postepeno veća polazeći od zapada prema istoku

Protezis i đakonikon su naknadno dodati (nakon oslikavanja crkve) verovatno po ugledu na Žiču

Bilo je predviđeno da uz pripratu budu podignuti paraklisi, ali oni nisu nikada izgrađeni (vrata su zazadana i prekrivena freskama)

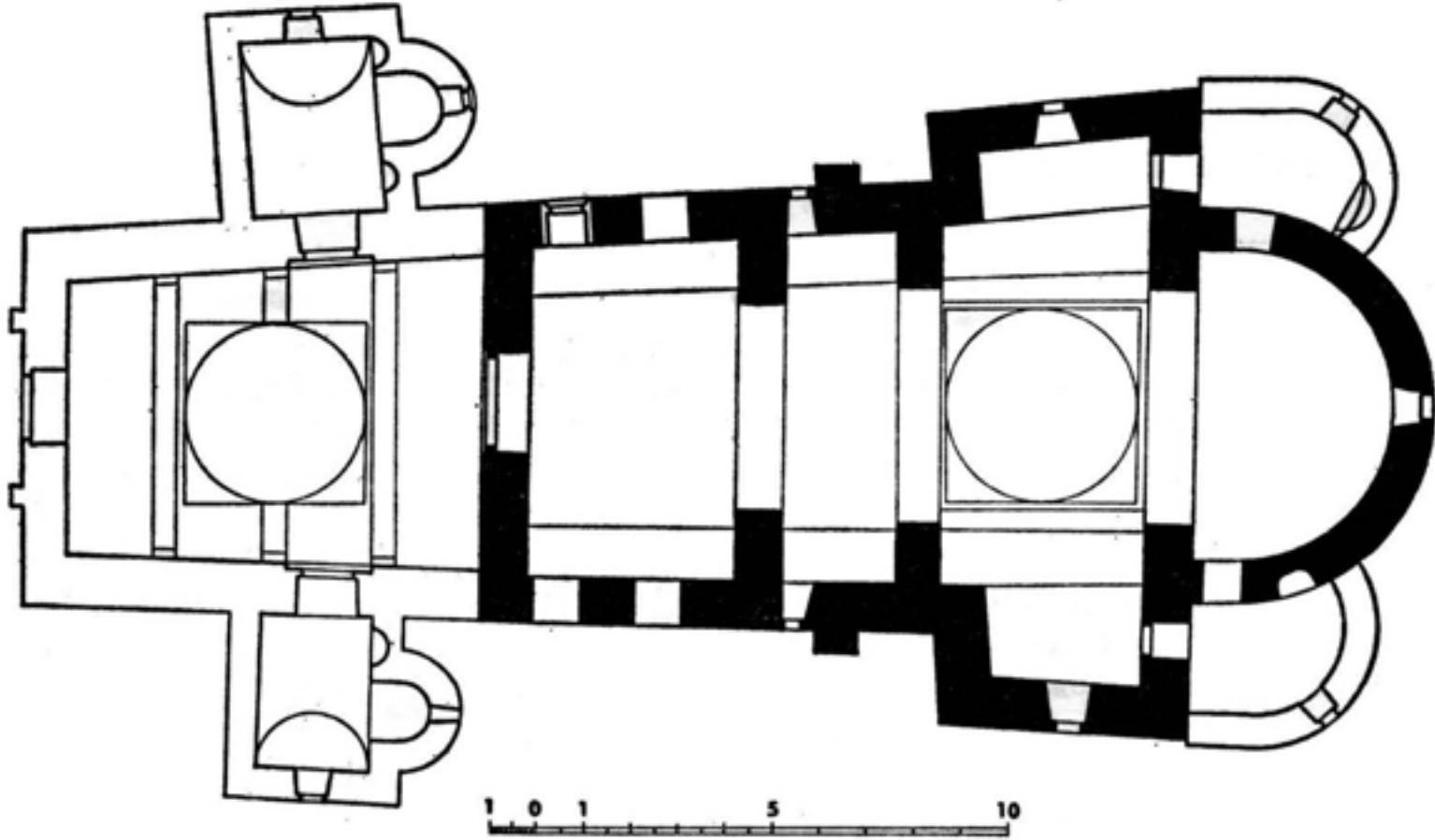
Nakon što je Sava I (14. januara 1236), pri povratku sa drugog hodočašća u Svetu zemlju (prvo hodočašće 1229), preminuo u Trnovu (Bugarska), Vladislav je, kao kralj (1234-1243), izmolio stričevo telo od svog tasta (bugarskog cara Ivana II Asena) i preneo ga i položio u grobnicu u spoljnoj priprati koja je dograđena verovatno neposredno pre tog čina

Uz spoljnu pripratu nalaze se paraklisi Sv. Dimitrija (sever) i Sv. Đorđa (jug)

Crkva je spolja omalterisana i obojena u belo

Mileševa manastirski kompleks

Mileševa, crkva Vaznesenja, osnova
(starija celina označena crnom, dograđeni delovi belom)
paraklisi Sv. Dimitrija (sever) i Sv. Đorđa (jug)

Mileševa, crkva Vaznesenja, pogled sa severa

Mileševa, Vaznesenje, slikarstvo

Crkva sa pripratom oslikana pre 1228.

Ukrasili su je grčki umetnici, poznavaoči klasicističkih tradicija, koji stvaraju monumetalne fino vajane figure rađene blagim prelazima valera

Oltar i naos oslikali su oponašajući mozaik- na zlatnim listićima pozadine iscrtali su kvadratiće, a za natpise pripremili plava polja

Plava pozadina samo u priprati i iza pilastara u oltaru

Spoljna priprata ukrašena pre 1236.

Oslikali su je verovatno domaći majstori koji su pokušali da oponašaju rad svojih prethodnika (tipovi likova, način oblikovanja draperije), ali u tome nisu uspeli

Njihov tretman je mnogo tvrđi, linija snažno podcrtana, a prelazi tonova teški

I oni su oponašali rad u mozaiku iscrtavajući kvadratiće

Slikarstvo u Mileševi prilično je postradalo i delimično je obnovljeno u XVI veku

Mileševa, Vaznesenje, slikarstvo, program

U crkvi, zbog nedostatka istočnog traveja i zbog posebnih zamisli, čiji je tvorac verovatno bio Sava I, poremećen je uobičajeni način nizanja scena sleva nadesno (na pr. Pričešće apostola nalazi se na zapadnoj strani potkupolnog prostora)

U oltaru su uobičajene scene (nedostaje Pričešće apostola)

U kupoli je Vaznesenje (verovatno je isti slučaj bio u Žiči), predstava koja se, inače, retko javlja u kupoli

U višim delovima zidova su uobičajeni Veliki praznici kojima su pridodate pojedine scene Stradanja

Među svetiteljima (apostolima i ratnicima) u donjoj zoni ističe se sv. Stefan čija je figura dvostruko većih dimenzija, a iznad pripremljenog groba kćitora nalazi se njegov portret

U priprati se nalaze scene Stradanja i u nižem delu portreti Nemanjića (horizontalna genealogija) i vizantijskih careva i figure svetih monaha i pustinjaka

U spoljnoj priprati predstavljena je velika kompozicija Strašnog suda

Mileševa, naos, ktitorski portret, pre 1228.
Hristos na prestolu kome Bogorodica privodi mladog Vladislava

Mileševa, naos,
ktitorski portret,
detalj,
Vladislav
(kruna doslikana)

Mileševa, priprata, povorka Nemanjića
 (Vladislav, Radoslav, kralj Stefan Prvovenčani,
 arhiepiskop Sava I, sv. Simeon Nemanja)

Mileševa, priprata, povorka Nemanjića
(Vladislav, Radoslav, kralj Stefan Prvovenčani,
arhiepiskop Sava I, sv. Simeon Nemanja)

Mileševa,
priprata,
povorka Nemanjića,
detalj,
kralj Stefan
Prvovenčani

Mileševa,
priprata,
povorka
Nemanjića,
detalj,
Sava prvi
srpski
arhiepiskop

Mileševa, naos, slikarstvo, potkupolni prostor

Mileševa,
naos,
slikarstvo,
zapadni travej

Mileševa, naos, slikarstvo,
zapadni zid

Mileševa, naos, slikarstvo, zapadni travej

Mileševa,
naos,
slikarstvo,
zapadni travej

Mileševa, naos, slikarstvo, potkupolni prostor

Mileševa, naos, slikarstvo, srednji travej

Mileševa,
priprata,
slikarstvo

Mileševa, priprata, slikarstvo, donja zona

Mileševa,
spoljna priprata,
slikarstvo

Mileševa, spoljna priprata, slikarstvo

Mileševa, spoljna priprata, slikarstvo

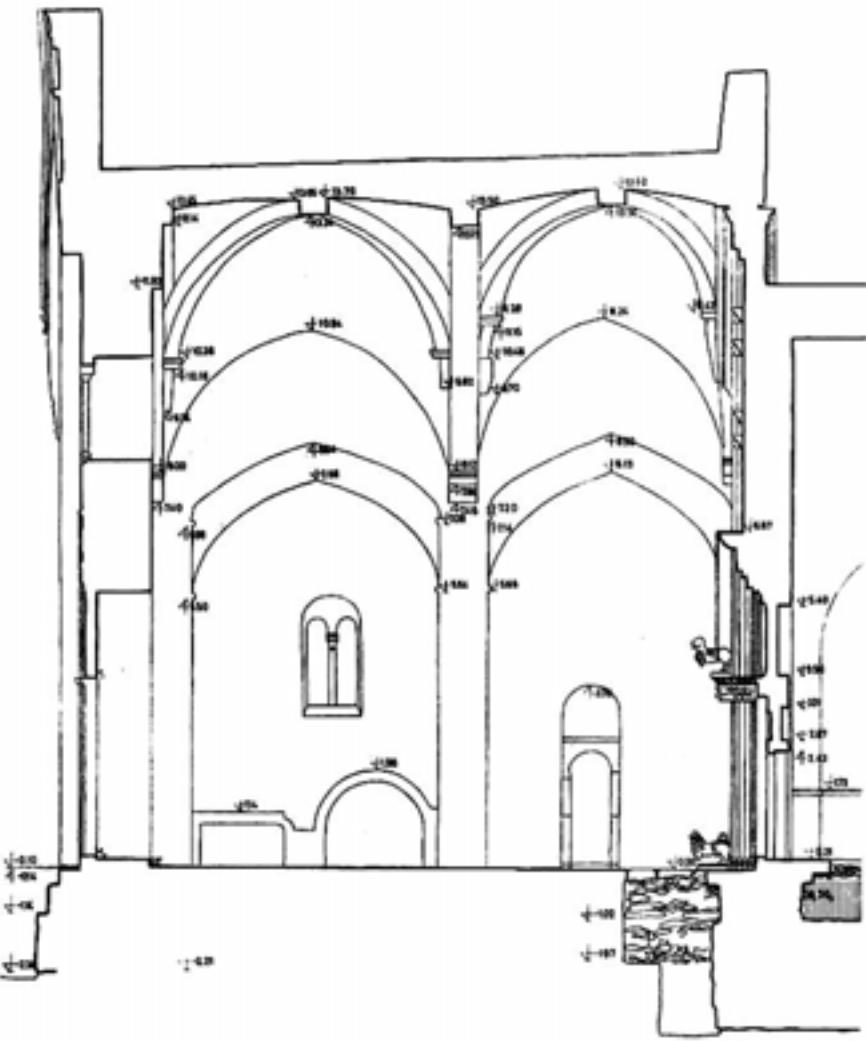
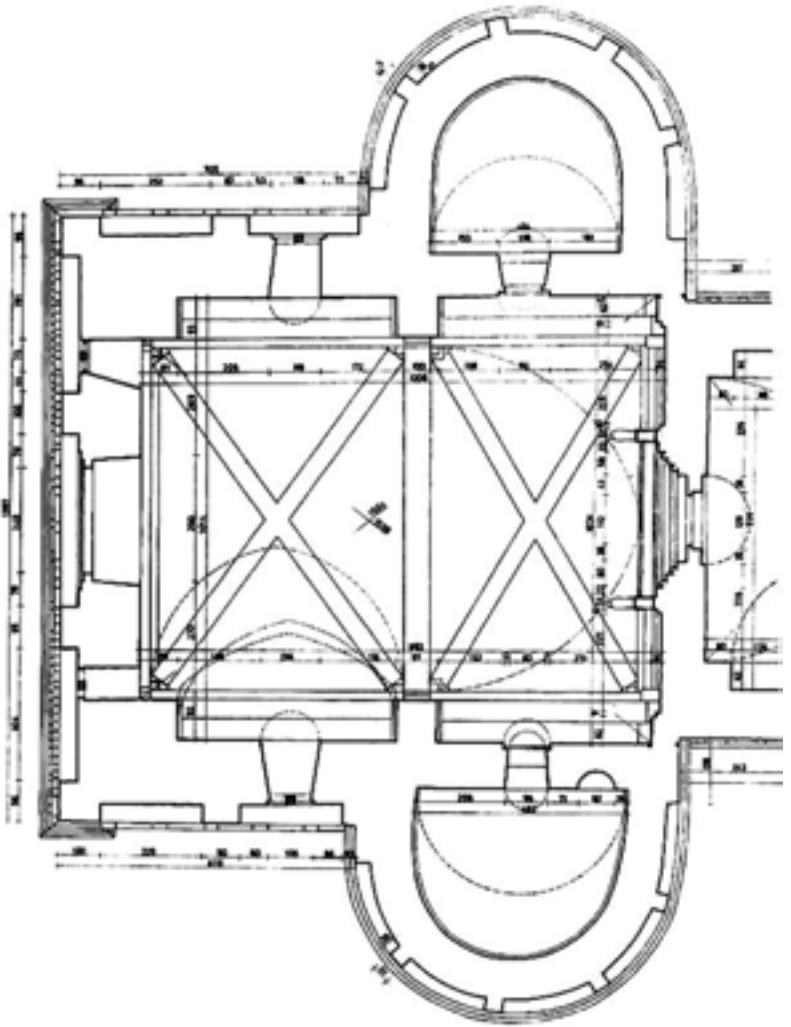
Studenica, Radoslavljeva priprata, arhitektura

Spoljnu pripratu grobne namene sa dva paraklisa uz Bogorodičinu crkvu u Studenici dogradio svakako pre 1234. kralj Radoslav (1228-1234), zet solunskog despota i cara Teodora I Andjela

Pravougaone osnove, podeljena u dva traveja zasvedena krstastim svodovima sa prelomljenim lukovima
U spoljnem izgledu krov pruža iluziju trobrodnog zdanja

Paraklisi Sv. Nikole (sever) i Sv. Simeona Nemanje (jug) polukružne su osnove, sa nišama na istoku

Svi delovi izgrađeni su od sige, a prozorski otvori od tvrđeg kamena

Studenica, Radosavljeva priprata, osnova i presek

Studenica, Radoslavljeva priprata, pogled sa severozapada

Studenica, Radoslavljeva priprata, slikarstvo

Slikarstvo se očuvalo samo u bočnim paraklisima

U paraklisu Sv. Nikole (severnom) u boljem stanju je predstava u istočnoj niši

U paraklisu Sv. Simeona Nemanje (južnom) vide se predstave iz žitija sv. Simeona Nemanje (četiri scene pod uticajem spisa Save I) i figure zamonašenih članova porodice Nemanjić nekadašnjih vladara (Stefana Nemanje, Stefana Prvovenčanog i Radoslava sa suprugom Anom) i duhovnih lica (arhiepiskopa Save I i njegovog naslednika Arsenija i najmlađeg sina Stefana Prvovenčanog monaha Save)

Tragovi bojenog sloja u prozorima spoljne priprate ukazuju na to da je u tom prostoru ukras rađen na zlatnoj i žutoj pozadini, dok je u paraklisima pozadina plava

Slikari su skromnog talenta u poređenju sa svojim prethodnicima, valerski prelazi su grubi, a crtež, rađen debelim četkicama, težak i nezgrapan, ali zografi bar pokazuju da su prevazišli stara komninska načela obrade figura

Studenica, Radoslavljeva priprata, severni paraklis, istočna niša

Studenica, Radosavljeva priprata, severni paraklis, istočna niša

Studenica, Radoslavljeva priprata, južni paraklis, povorka Nemanjića, pre 1234,
sv. Simeon Nemanja, sv. monah Simon (nekadašnji kralj Stefan Prvovenčani),
kralj Radoslav i kraljica Ana Komnina (kći cara Teodora I Andjela)

Studenica,
Radosavljeva priprata,
južni paraklis,
povorka Nemanjića,
detalj, ktitor, kralj
Radoslav

Studenica, Radoslavljeva priprata, južni paraklis, pre 1234.
monah Sava (Predislav), arhiepiskop Arsenije, Sava prvi arhiepiskop srpski,
naspram povorke Nemanjića

Studenica, Radoslavljeva priprata, južni paraklis,
Doček moštiju Stefana Nemanje u Studenicu

Domaća radionica iz druge četvrtine XIII veka

Članovi jedne domaće radionice oslikali su:

- Crkvu Bogorodice Ljeviške u Prizrenu
(oko 1220-1230)
- Crkvu Sv. Nikole u Studenici
(oko 1230-1240)
- Crkvu Uspenja Bogorodičinog u Morači
(posle 1251/52)

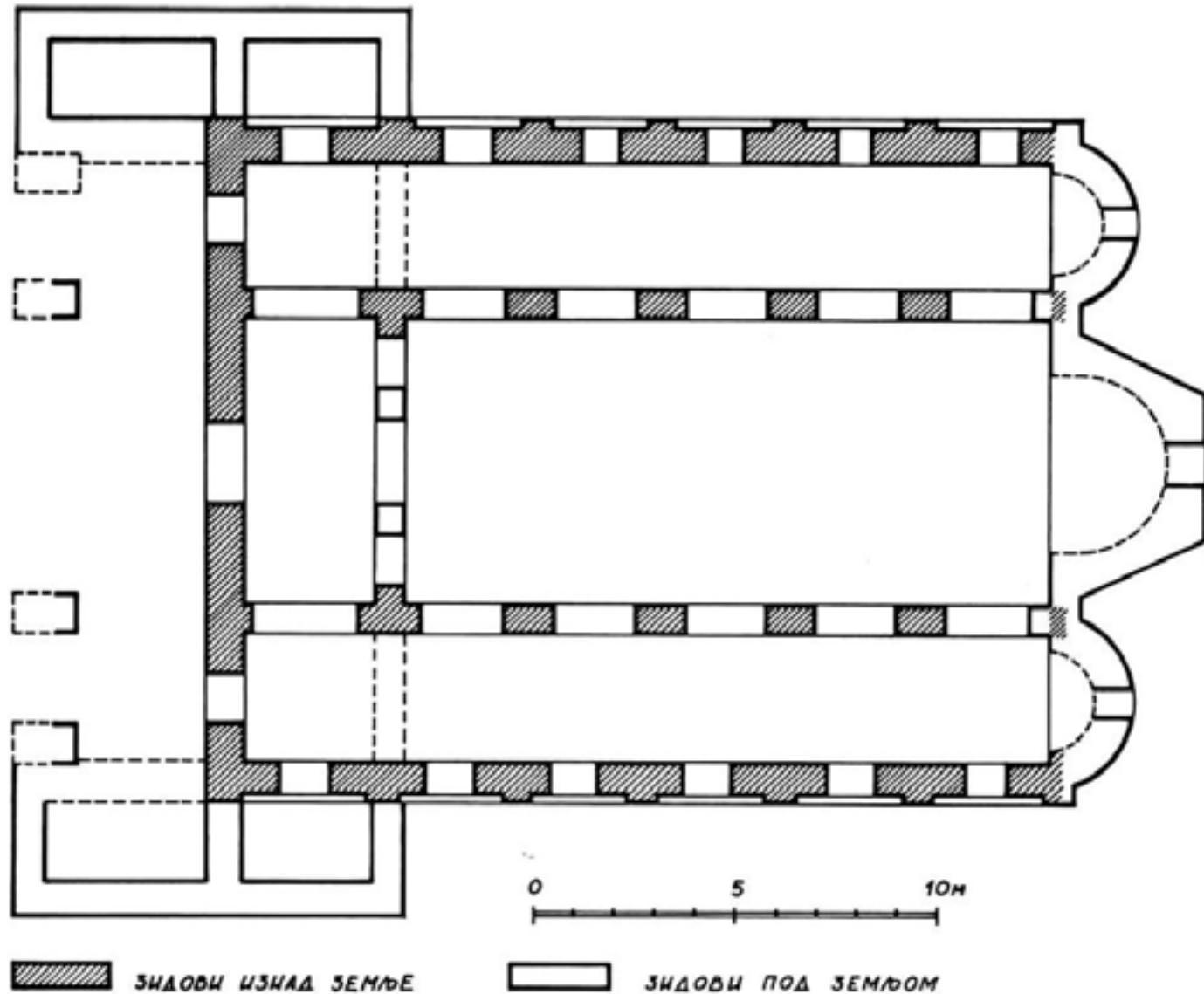
Bogorodica Ljeviška u Prizrenu

Ustrojstvo autokefalne crkve zahtevalo je uspostavljanje episkopija i zato je treća decenija XIII veka bila ispunjena živom graditeljskom delatnošću u katedralama

Pretpostavlja se da je stara vizantijska trobrodna bazilikalna crkva Bogorodice Ljeviške u Prizrenu, katedrala prizrenskih episkopa (o kojoj će kasnije biti još reči), iz IX-X veka, opravljena i oslikana oko 1220-1230.

Crkvu je korenito obnovio kralj Milutin početkom XIV veka i od starog slikarstva sačuvale su se samo dve scene i fresko-ikona Bogorodice sa Hristom hraniteljem prizrenskim

Na ovim ostvarenjima oseća se odbacivanje starih komninskih obrazaca, ali i izvesna tvrdoća u tretmanu inkarnata i draperije, nadostaci u crtežu i skromno izražena plastičnost figura

Bogorodica Ljeviška u Prizrenu, osnova

Bogorodica Ljeviška u Prizrenu, slikarstvo, scena

Bogorodica Ljeviška u Prizrenu, slikarstvo, scena .

Bogorodica
Ljeviška u
Prizrenu,
slikarstvo,
scena,
detalj, Hristos

Bogorodica Ljeviška
u Prizrenu,
slikarstvo,
fresco-ikona
Bogorodica sa
Hristom
hraniteljem
prizrenskim

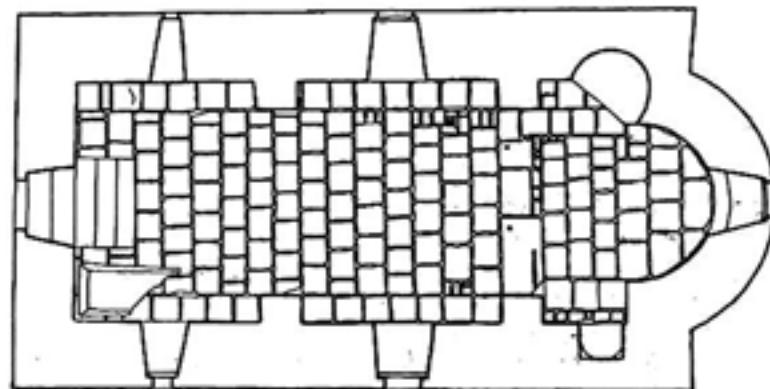
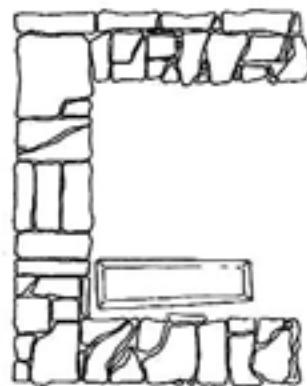
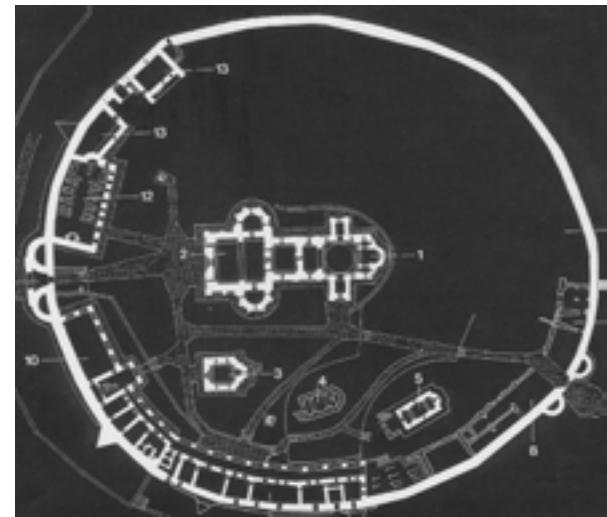
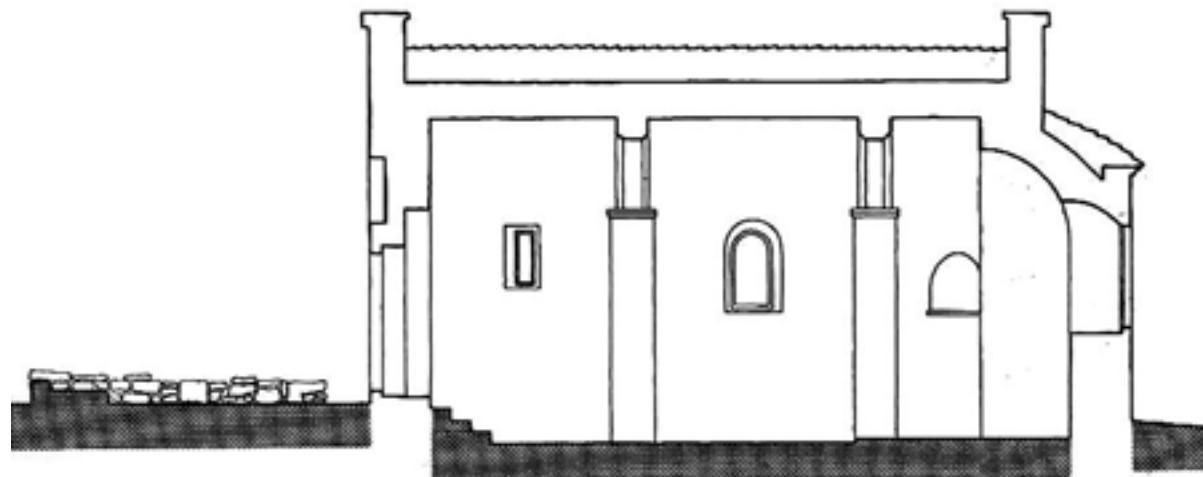
Sv. Nikola (Nikoljača) u Studenici

Mala jednobrodna crkva zasvedena poluobličastim svodom u manastiru Studenici, jugoistočno od Bogorodičine crkve

Ktitor nije poznat, a vreme njenog nastanka, na osnovu izgleda slike, datuje se u godine između 1230. i 1240.

Od slike sačuvalo se samo nekoliko figura u oltaru i u naosu dve scene na zapadnom zidu i figura sv. Jovana Preteče u donjoj zoni

Na preostalim freskama zapažaju se neznatno mekši tretman materije, slobodniji crtež i puniji volumen

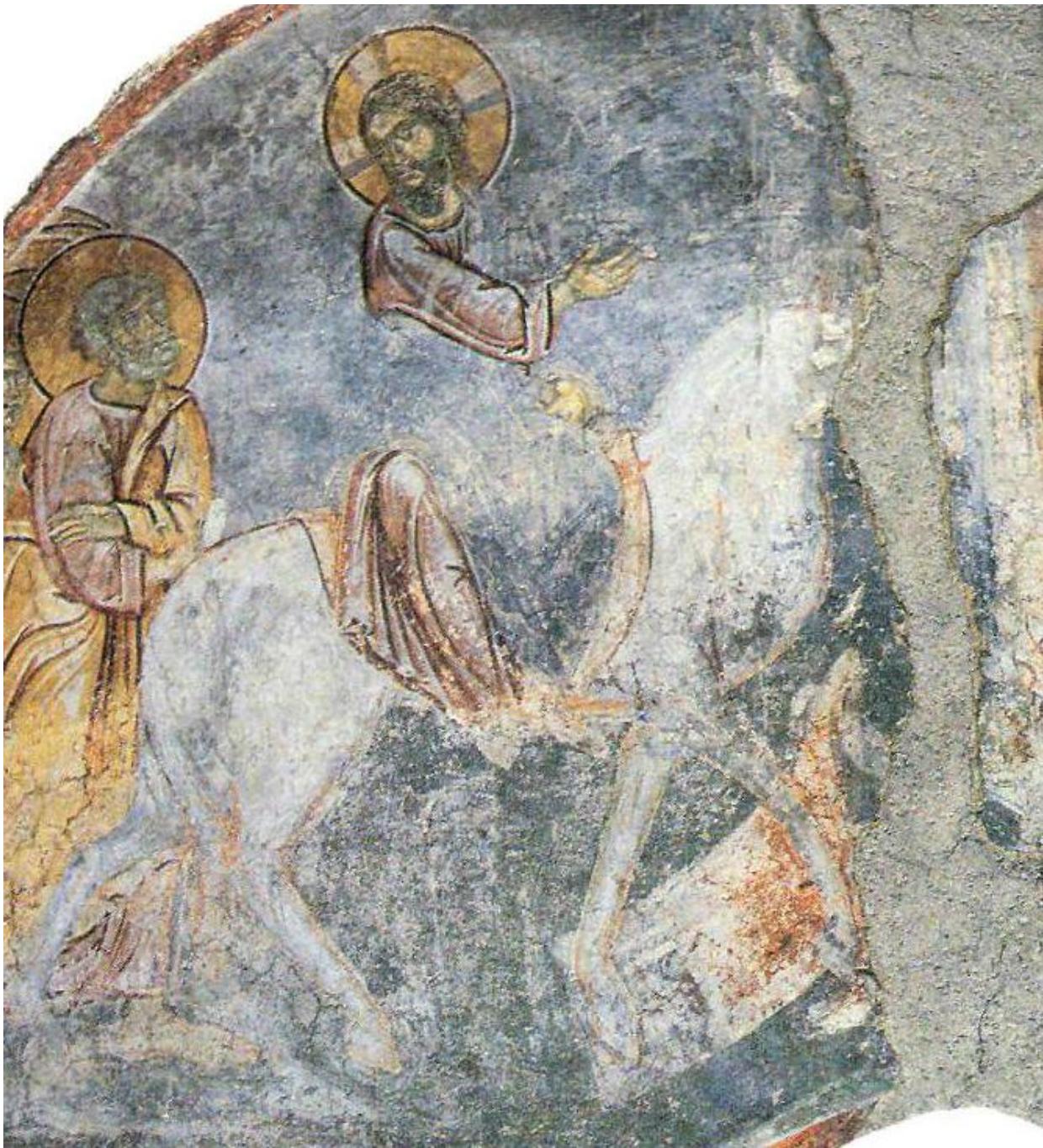
Nikoljača u Studenici, presek i osnova

Nikoljača u
Studenici,
Pogled sa
severozapada

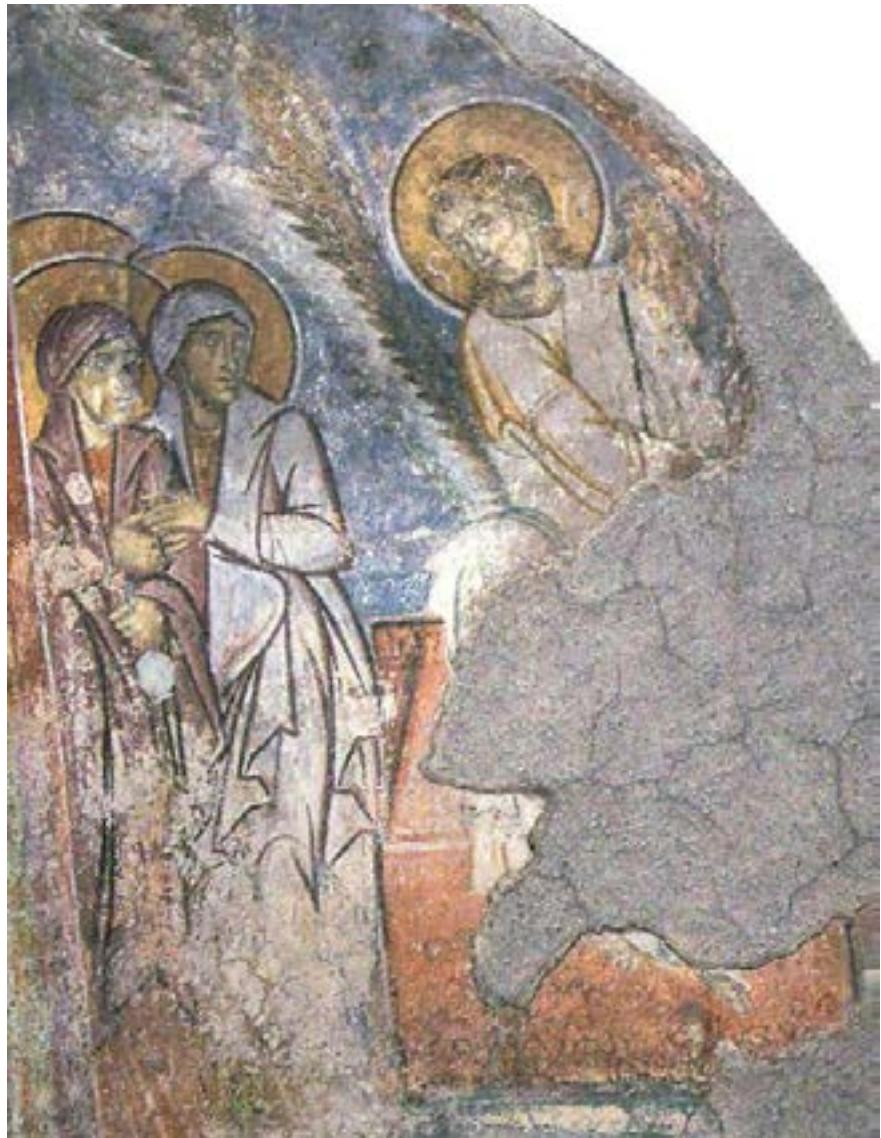

Nikoljača u Studenici, slikarstvo, scene

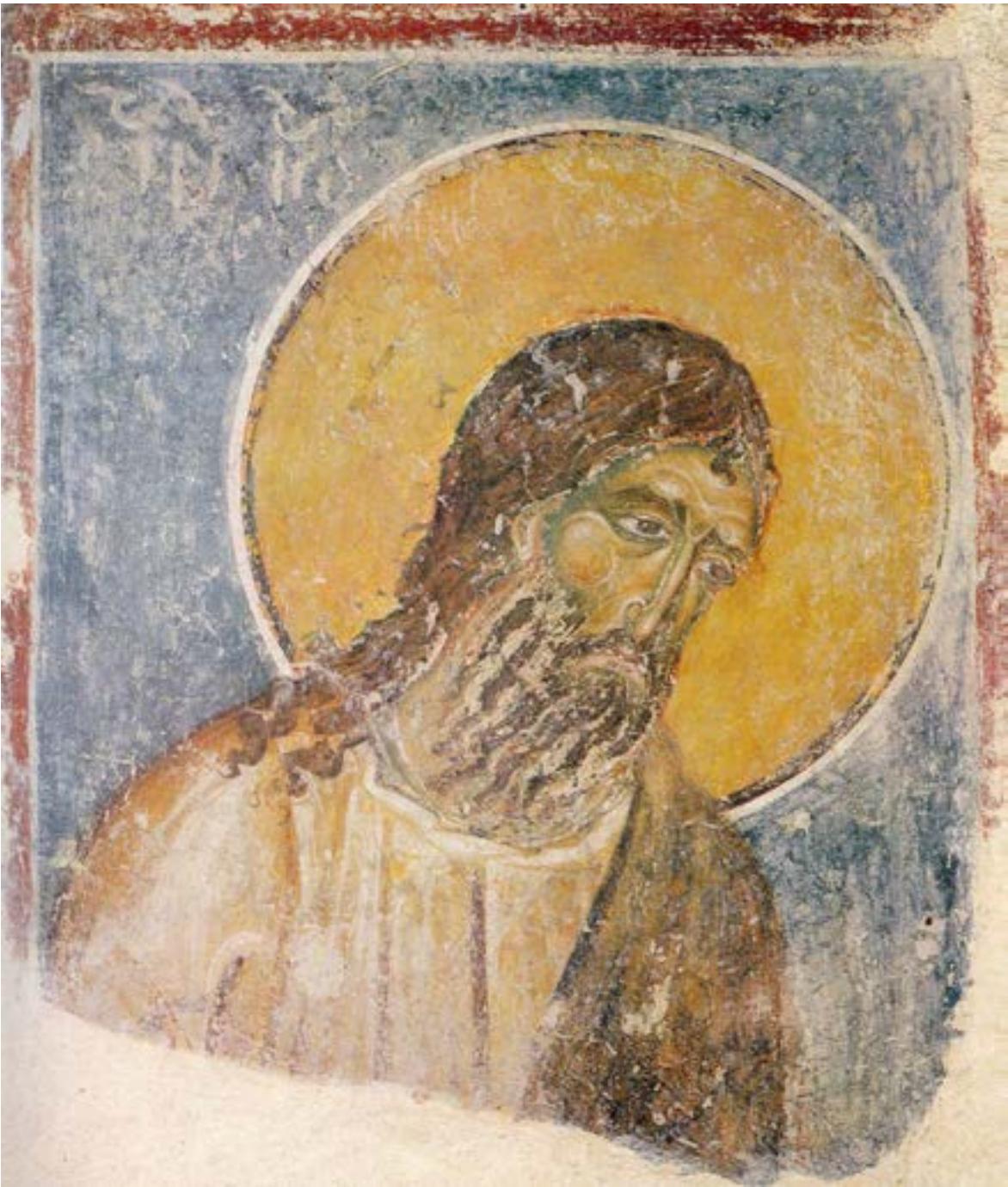

Nikoljača u
Studenici,
slikarstvo,
scene, detalji

Nikoljača u Studenici, slikarstvo, scene, detalji

Nikoljača u
Studenici,
slikarstvo,
sv. Jovan
Preteča

Morača, Uspenje, arhitektura

Manastirska crkva i grobnica ktitora kneza Stefana

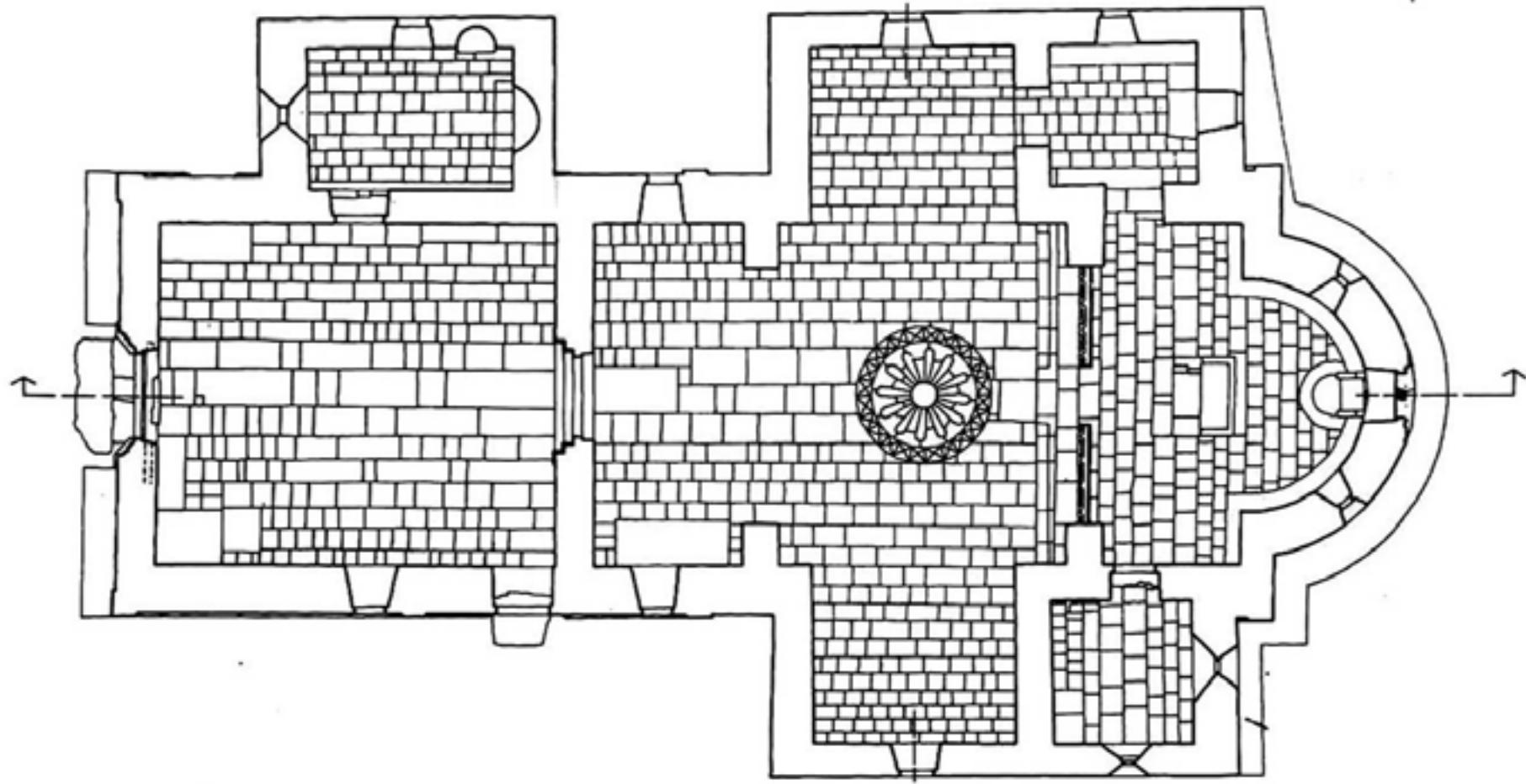
Vukanovića, sina velikog kneza Vukana, čije je podizanje,
kako svedoči natpis uklesan nad zapadnim portalom,
završeno 1251/52.

Crkva raškog plana, jednobrodna, podeljena na tri traveja, sa
tročlanim oltarskim prostorom bez bočnih apsida, sa
kupolom na kockastom postolju i pripratom sa severnim
paraklisom posvećenim sv. Stefanu

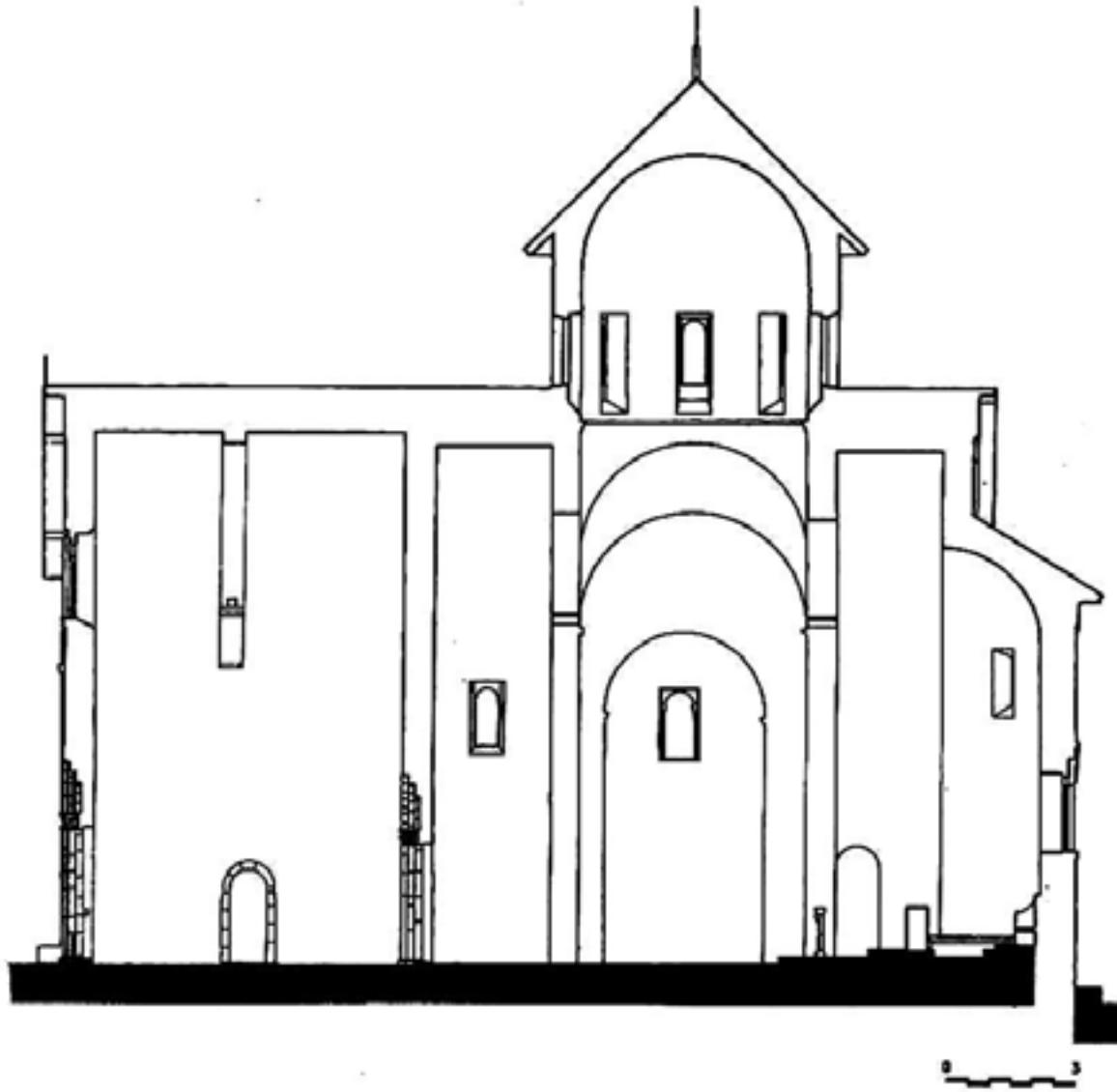
Po prvi put su pevnice postavljene potpuno u osi potkuplonog
prostora i čine transept

Zidana je sigom

Zapadni portal ukrašen je plitkim reljefima skromne izrade

Morača, Uspenje, osnova

Morača, Uspenje, presek

Morača, Uspenje, pogled sa severozapada

СИ ИС ТЫ ИЖРАНЬ ПРЕСТИЖА ВЫБЫЕ СЪЗДАХИ
КРАСНАЯ ВИНЕЦ СПЕНДИАЕ АЗИЯ СЪВЕЛГАКНЕ ЗАКАЩУ
СЕСИЕВАНИЯ НОВАСТРУКУТУРА КРЫШАШЕ
СЛУСАЮЩИХ ХИКАРУ

Morača, Uspenje, luneta zapadnog portala i ktitorski natpis

Morača, Uspenje, reljefi

Morača, Uspenje, reljefi

Morača, Uspenje, slikarstvo

Crkva je oslikana nakon 1251/52.

Najveći deo živopisa je uništen i zamenjen mlađim tokom XVI veka

Očuvalo se samo slikarstvo u đakonikonu gde je smešten, inače veoma retko prikazivan, ciklus proroka Ilike, a na istočnom zidu Bogorodica, Blagovesti i Deizis

Zapaža se da su slikari načinili veliki pomak u svojim estetskim shvatanjima, sazreli i pokušali da prate nove tokove u onovremenoj umetnosti

Oblikuju plastične i voluminozne figure rečitih stavova uklopljene u smelo osmišljene kompozicije

Morača, Uspenje, slikarstvo, đakonikon, Hristos Emanuil

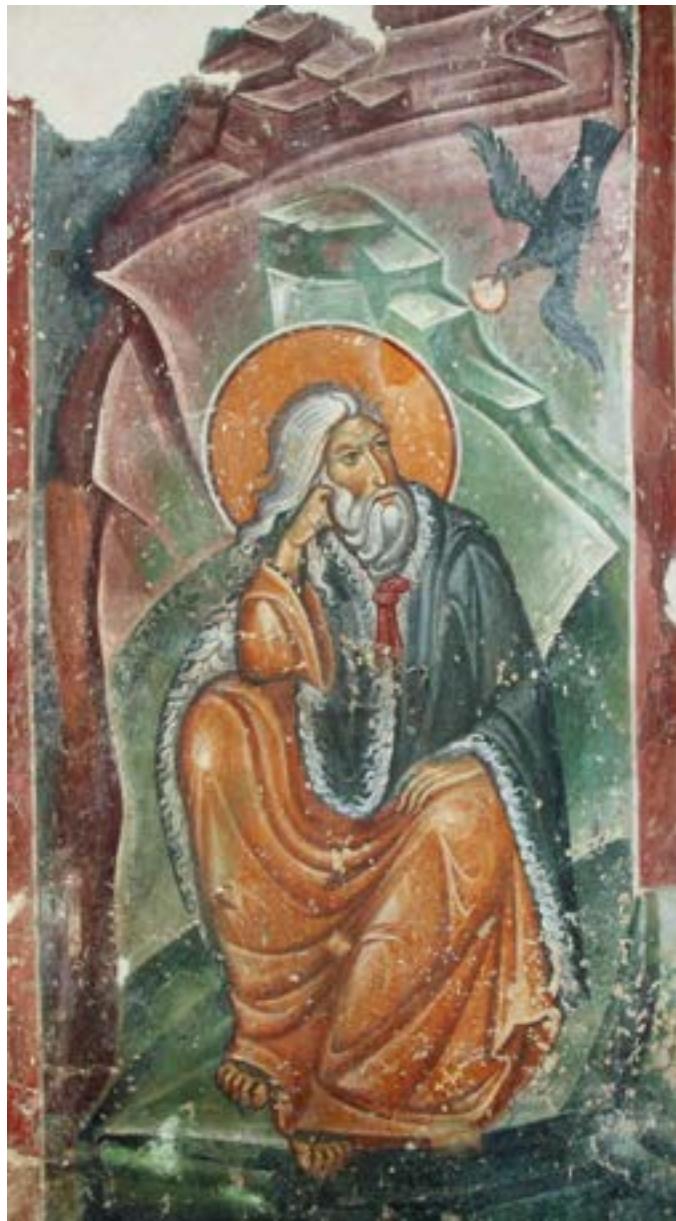
Morača, Uspenje, slikarstvo, đakonikon, scena

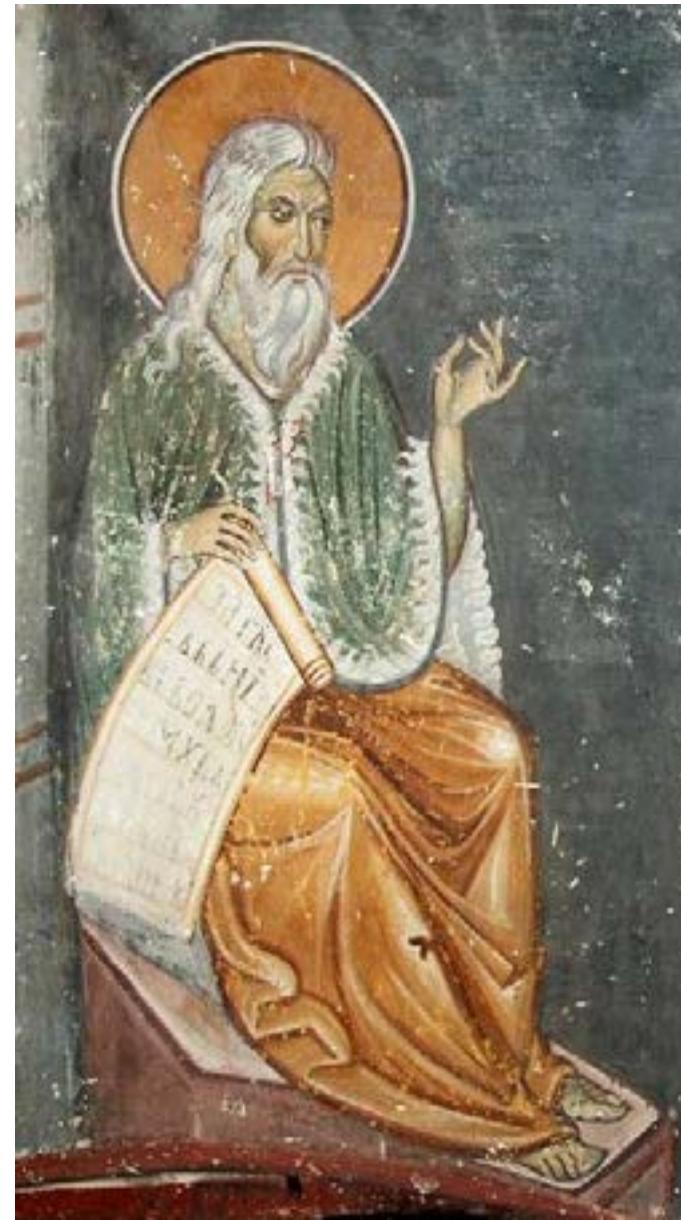
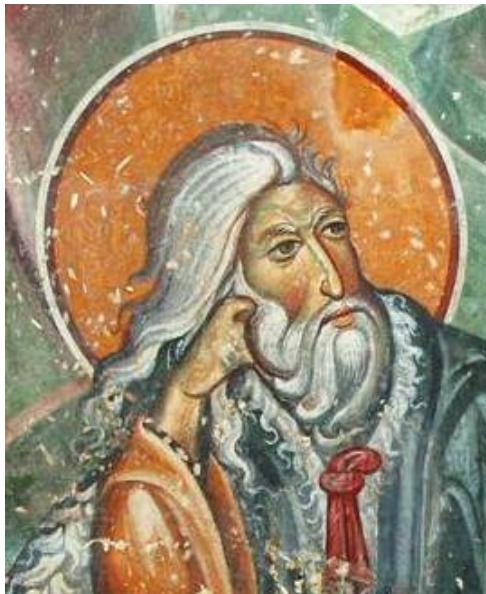
Morača, Uspenje,
slikarstvo,
đakonikon, scena

Morača, Uspenje,
slikarstvo,
đakonikon, scena,
detalj

Morača, Uspenje, slikarstvo, đakonikon, scene

Morača, Uspenje, slikarstvo, đakonikon, scene, detalji

Arhiepiskopija u Žiči i Peć

Na žičkom vlastelinstvu pokraj Peći započeta je prilično rano izgradnja crkve Sv. apostola (možda čak u vreme Save I)

Ranije se pretpostavljalo da je prvobitna namera bila da se (slično Sv. apostolima u Carigradu) tu podigne zajednički mauzolej za srpske arhiepiskope

- Podsećanje na prve srpske arhiepiskope:

Sava I (1219-1233, +1236) povukao se 1233. s arhiepiskopskog prestola

Za arhiepiskopa Sava I je postavio svog učenika Arsenija I (1233-1263, +1266)

Nasledio ga je Sava II (1264-1271), najmlađi sin Stefana Prvovenčanog (mirskim imenom poznat kao Predislav)

Nakon njega vrlo kratko arhiepiskop je bio Danilo I (1271-1272)

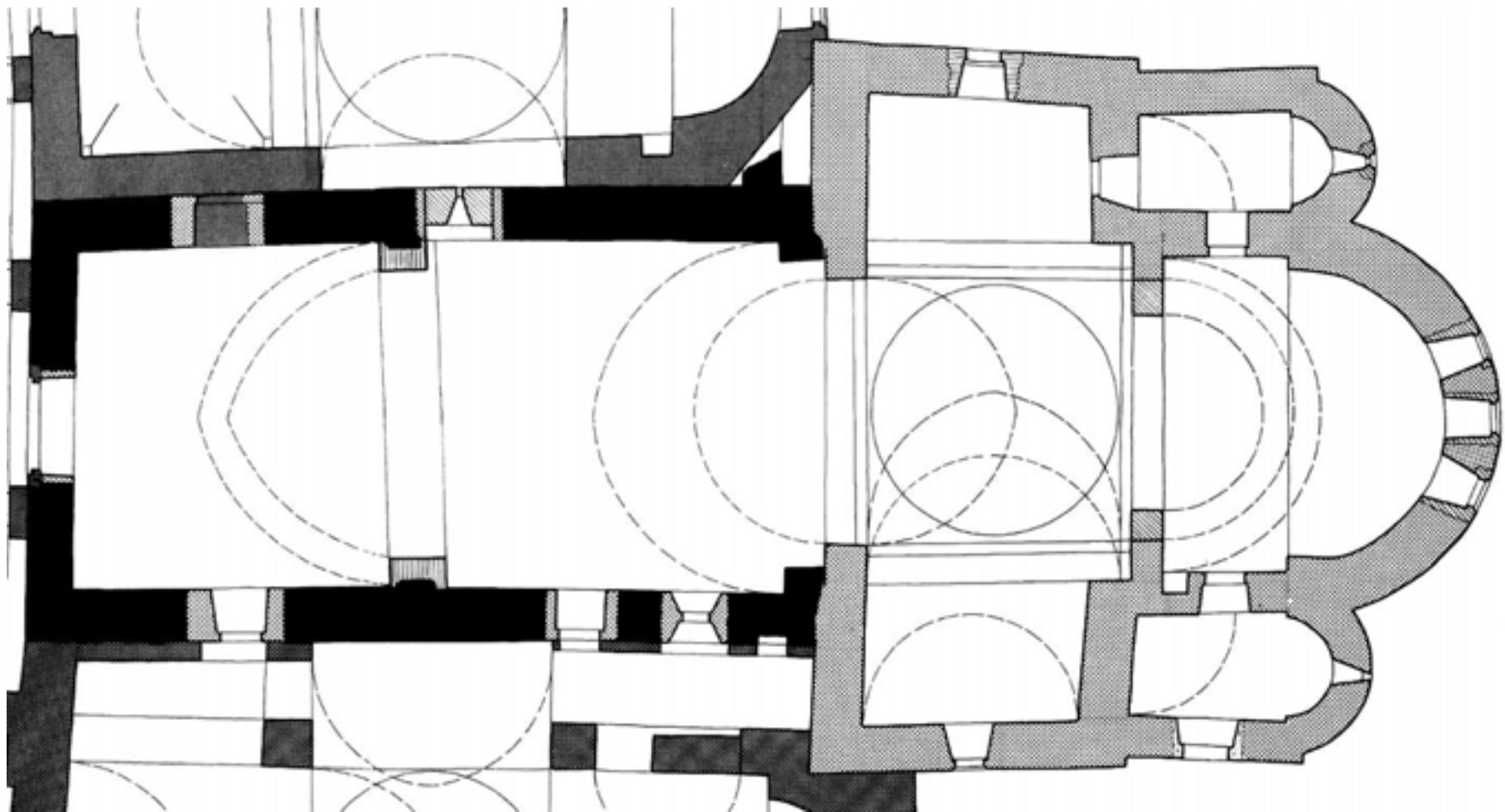
Peć, Sveti apostoli, arhitektura

Crkva Sv. apostola izgrađena je na osnovama starije trobrodne crkve

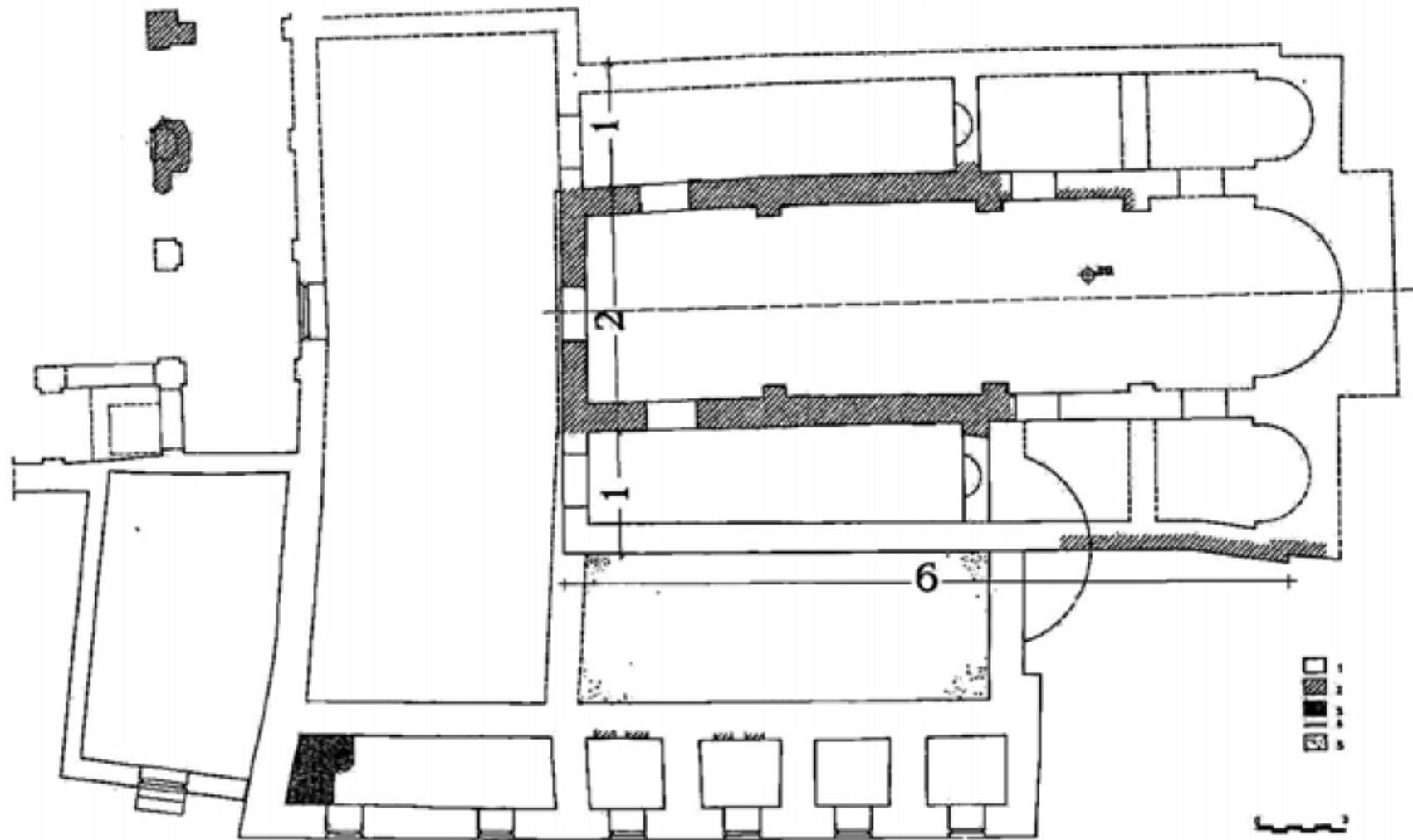
Odstranjene su oltarske apside starijeg zdanja i na istočnom delu dozidani srednji travej, natkriljen kupolom na kockastom postolju, sa transeptom (koji čine pevnice) i oltarski prostor sa proskomidijom i đakonikonom, dok su nekadašnji bočni brodovi zapadnog dela, po svemu sudeći, bili pretvoreni u paraklise

Građena je kamenom

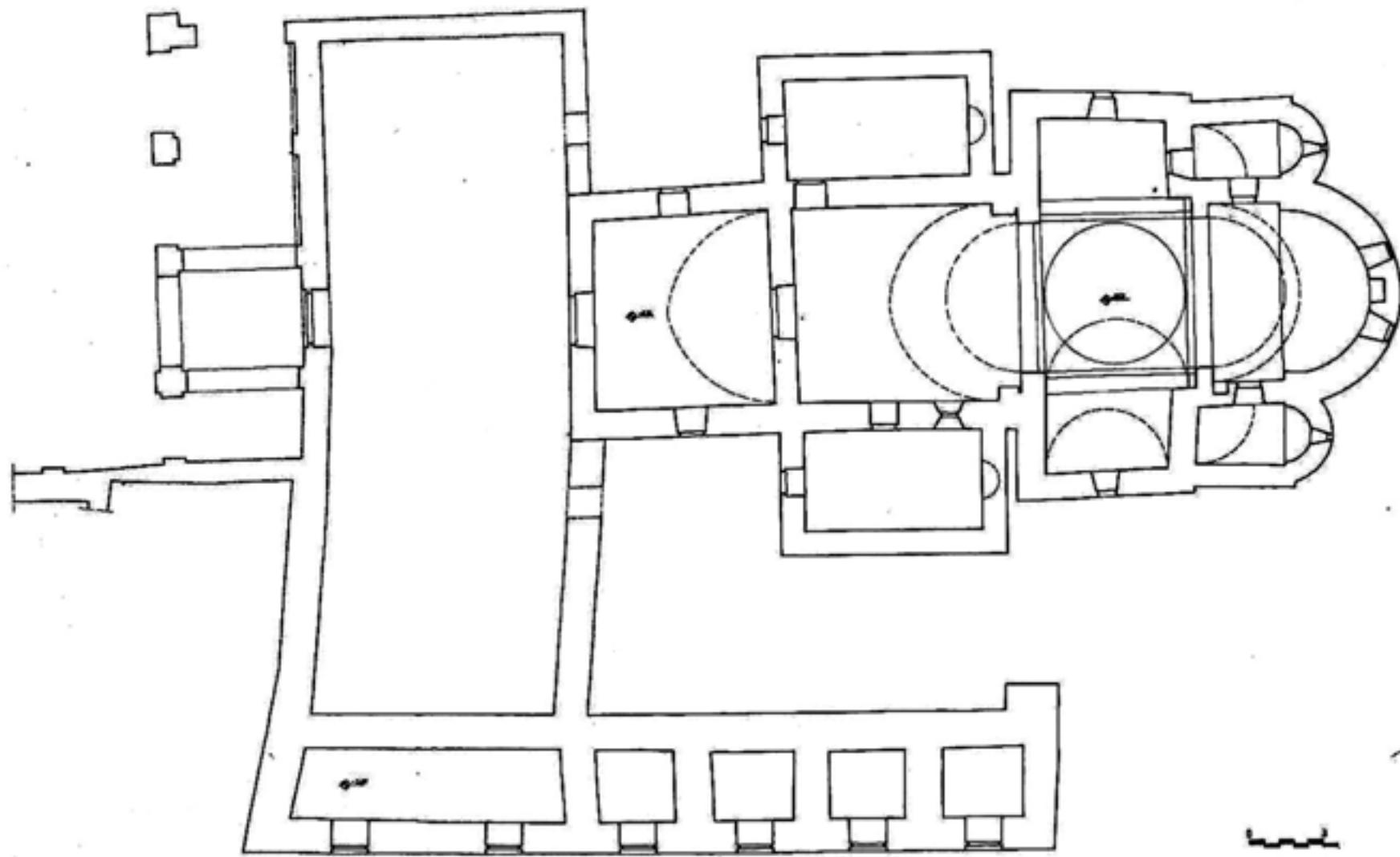
Fasade su, kao u Žiči, bile omalterisane i obojene u crveno

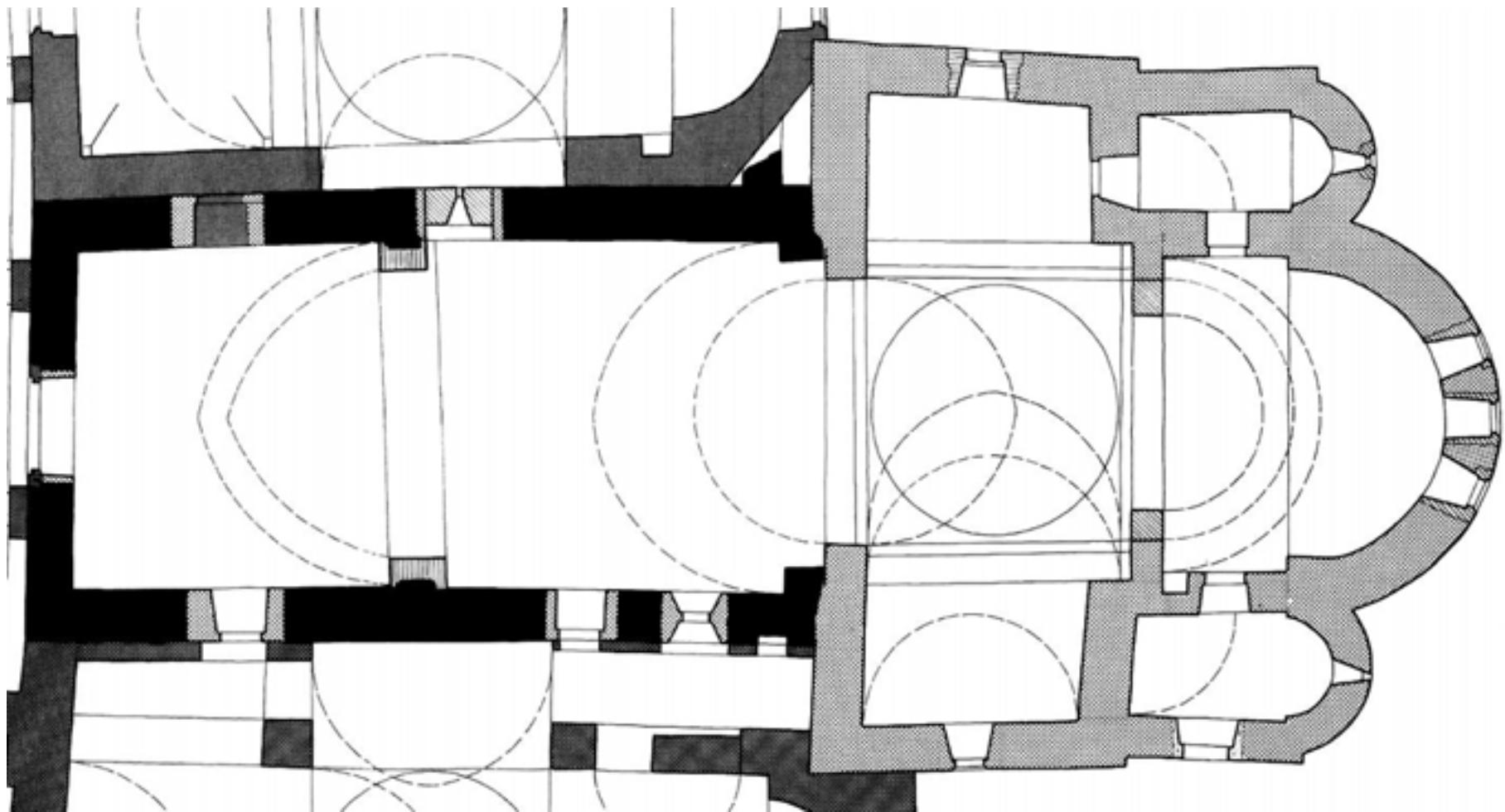
Peć, Sveti apostoli, osnova, sadašnje stanje

Peć, Sveti apostoli,
rekonstrukcija osnove stare trobrodne crkve

Peć, Sveti apostoli,
rekonstrukcija prvobitne osnove obnovljene crkve

Peć, Sveti apostoli, osnova, sadašnje stanje

Peć, Sveti apostoli (u sredini), pogled sa severa

Peć, Sveti
apostoli,
pogled sa
jugoistoka

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo

Crkva je verovatno oslikana u vreme arhiepiskopa Arsenija I (1233-1263)

Po svemu sudeći, proskomidija je ukrašena nešto kasnije, u doba arhiepiskopa Danila I (1271-1272)

(Ranije se mislilo da je celo zdanje ukrašeno u jednom mahu, oko 1260, trudom arhiepiskopa Arsenija I)

Program slikarstva, pored uobičajenih tema, nosi mnoge osobnosti

U oltarskoj apsidi u konhi je Deizis, u kupoli je Vaznesenje, u potkupolnom prostoru scene jevanđeoskih događaja koji su se zbili na Sionu u Jerusalimu (verovatno je isto bilo i u Žiči)

U oltaru u Službi arhijereja predstavljen je sv. Sava Srpski

U proskomidiji prikazani su sv. Sava Srpski i Arsenije I kako vrše bogosluženje

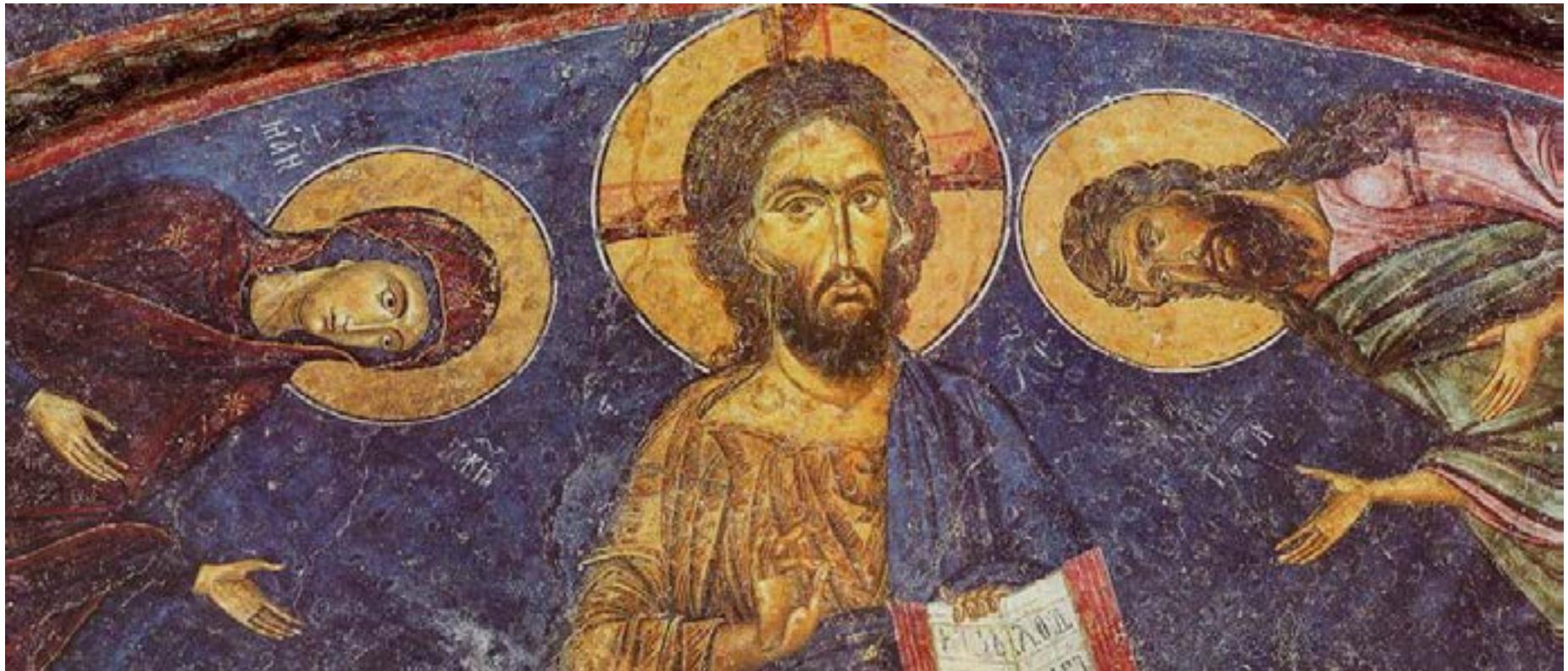
Freske u zapadnom traveju i u pevnicama rano su propale i obnovljene su početkom i tokom XIV veka (o njima će biti reči kasnije)

Slikari koriste zvučni kolorit i fino modeluju volumen minucioznim tonskim prelazima

Zografi proskomidijske koriste skromniju skalu boja i grublje modeluju oslanjajući se na liniju

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo,
oltarska apsida, konha, Deisis

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo,
oltarska apsida, konha, Deizis, detalj

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, oltarska apsida
(na severnom kraju sv. Sava Srpski)

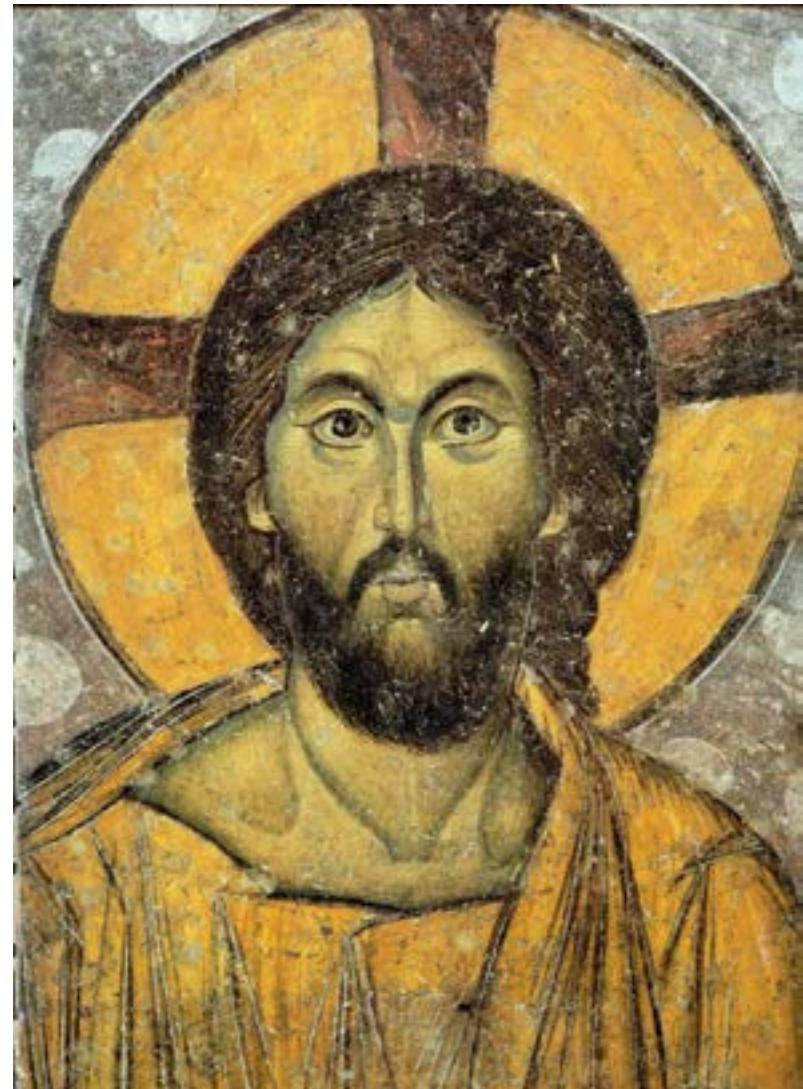
Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, oltarska apsida (na severnom kraju sv. Sava Srpski)

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, oltarska apsida

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, oltarska apsida

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, kupola, Vaznesenje

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, kupola, detalj

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, kupola

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, kupola, detalj

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, kupola, detalj .

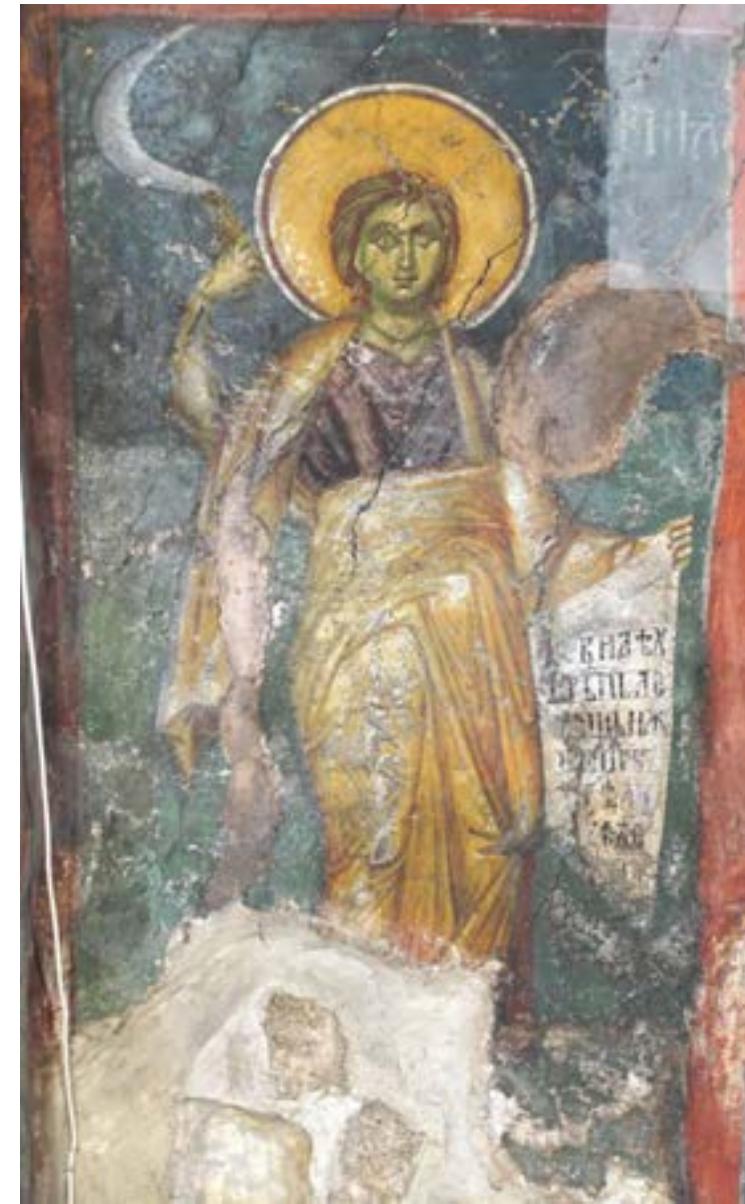
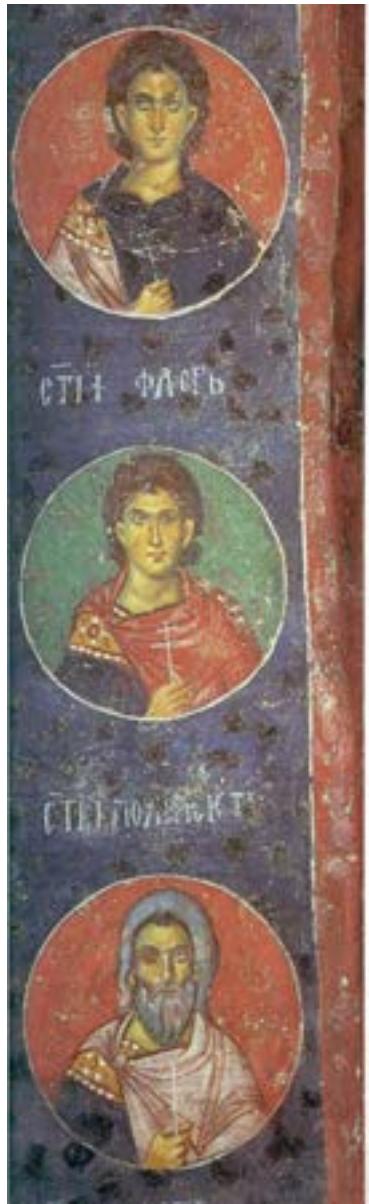
Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, potkupolni prostor

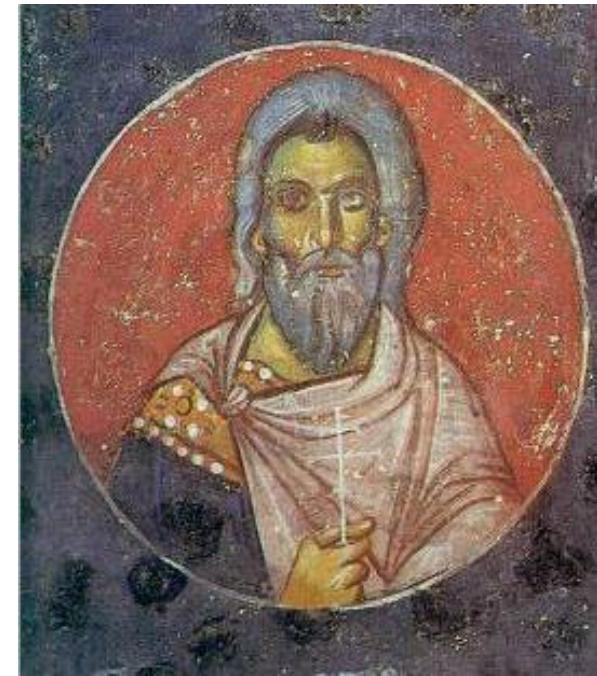
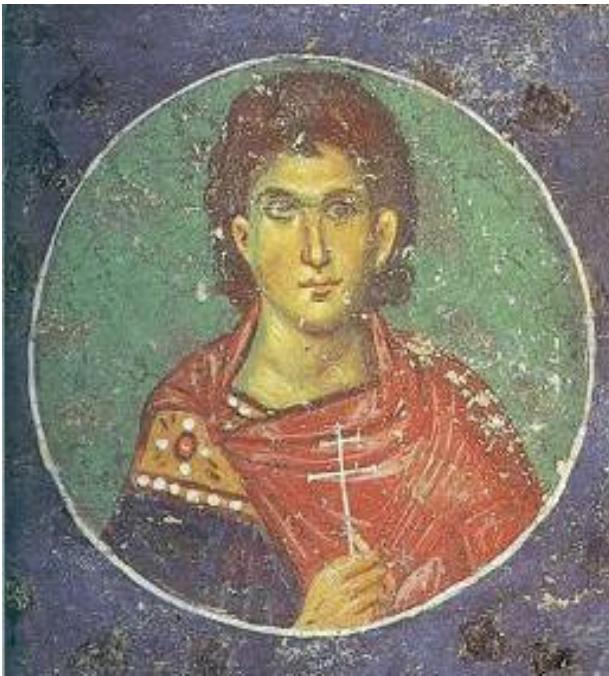
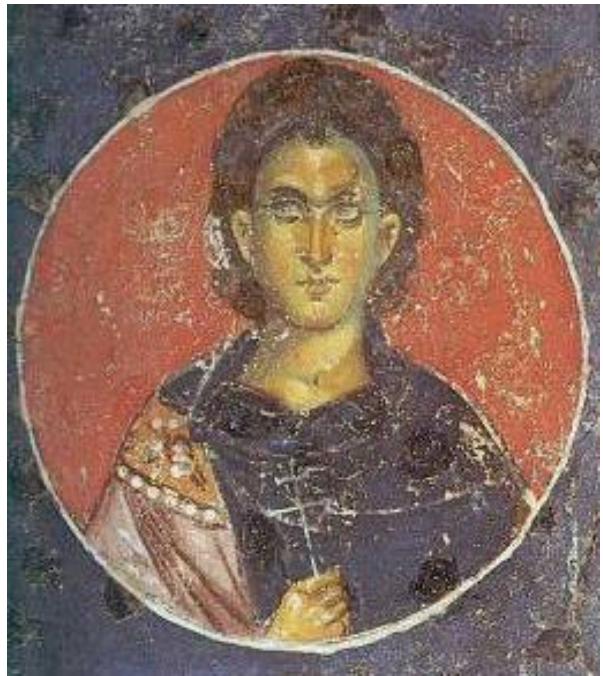
Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, potkupolni prostor

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, potkupolni prostor

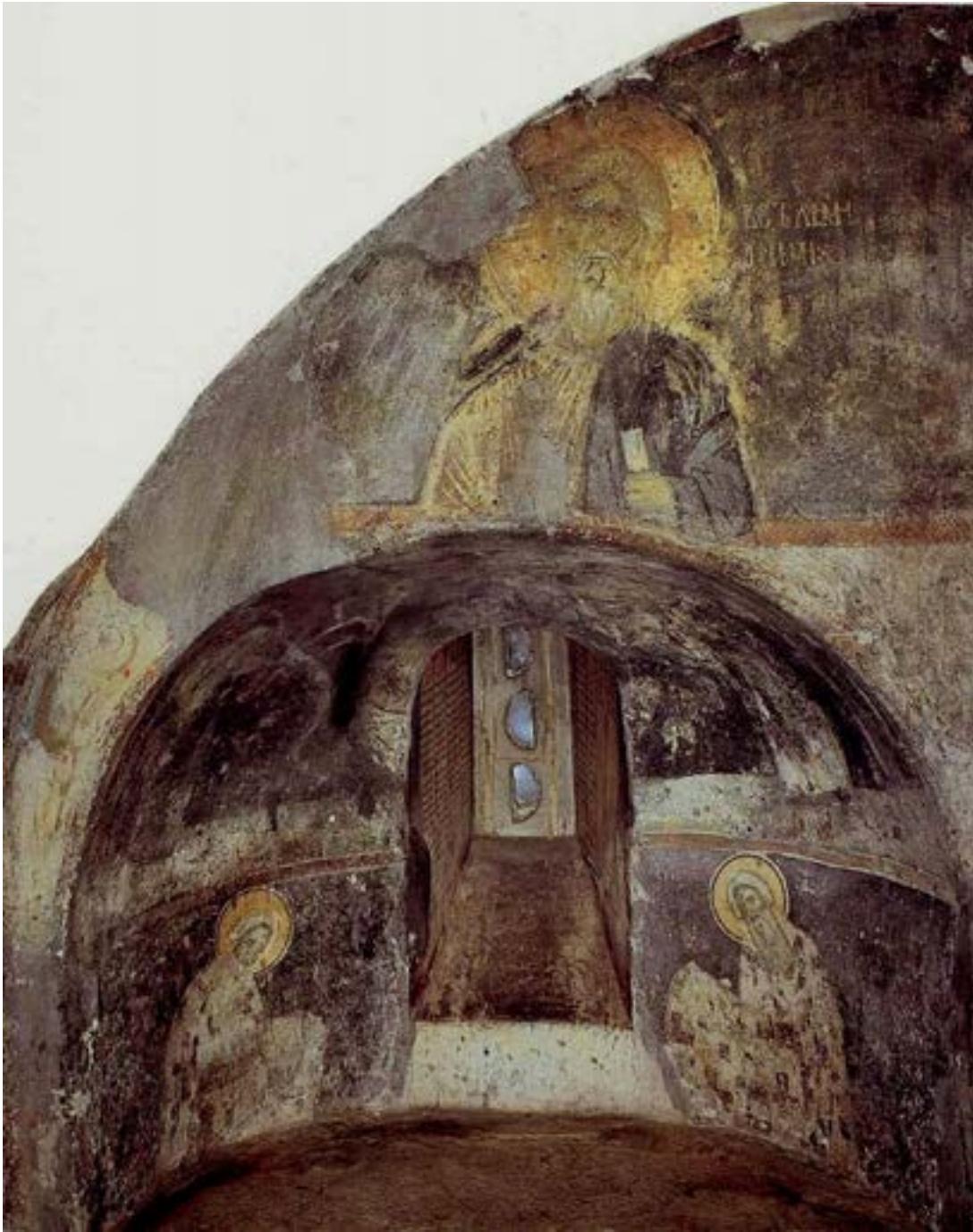

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, svetitelji

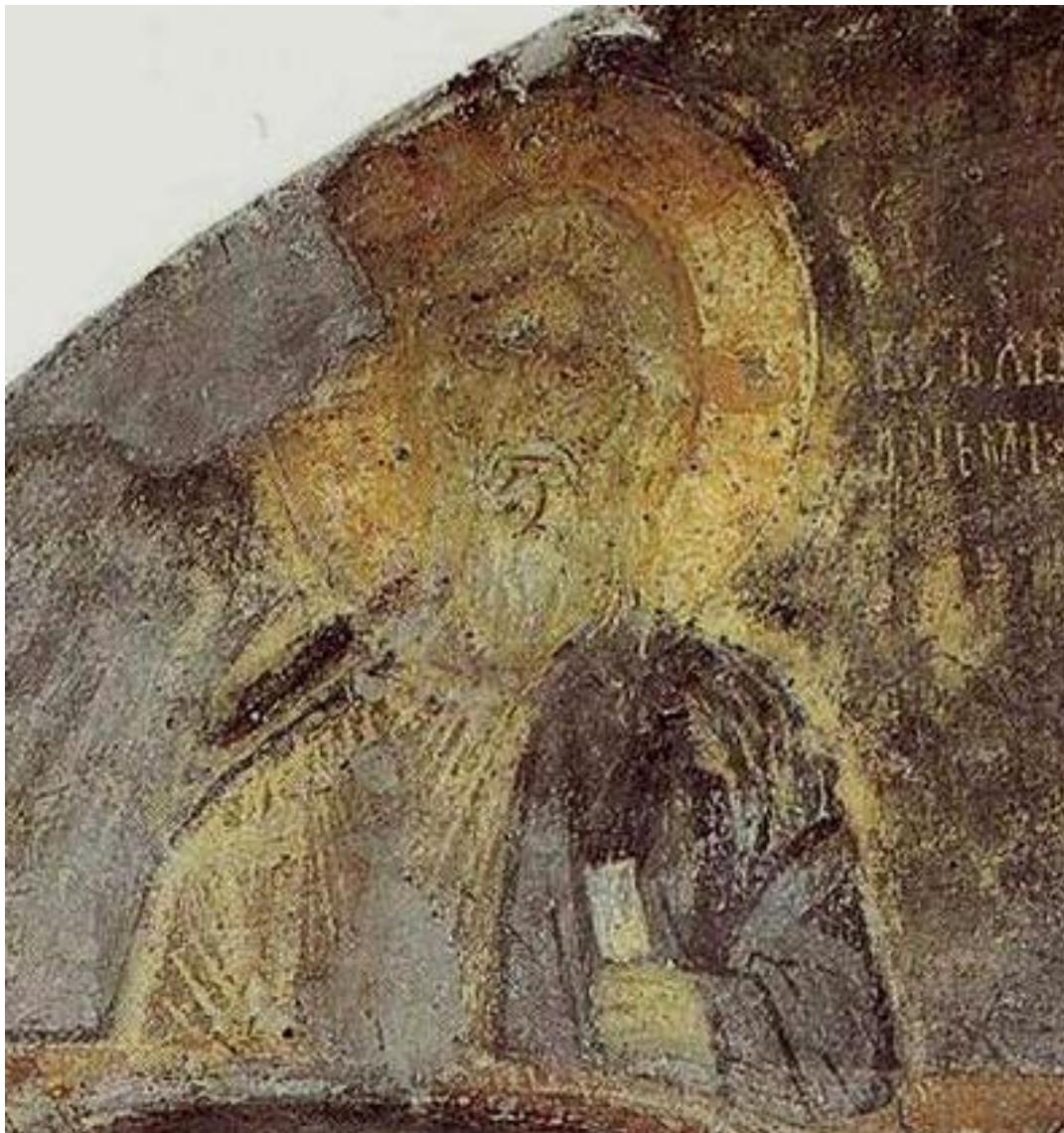
Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, svetitelji

Peć,
Sveti apostoli,
slikarstvo,
proskomidija,
u donjem delu sv.
Arsenije I i sv.
Sava Srpski

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, proskomidija,
u donjem delu sv. Arsenije I i sv. Sava Srpski

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, proskomidija, detalj

Peć, Sveti apostoli, slikarstvo, proskomidija .